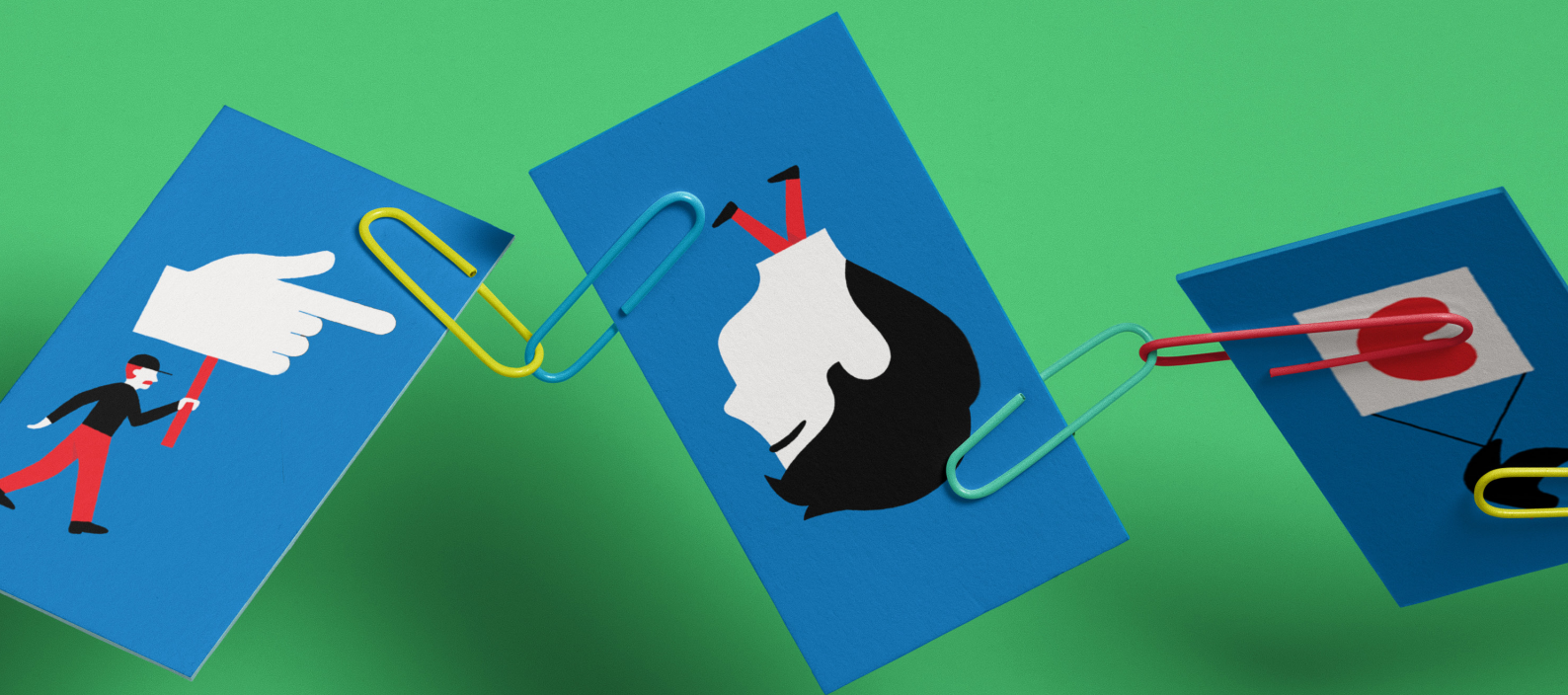

SLOTMETING LF2018

ONDERZOEKSRESULTATEN

› INLEIDING

32 key performance indicators (KPI's) staan er in het bidbook waarmee Leeuwarden-Fryslân de titel Culturele Hoofdstad van Europa 2018 won. 32 doelen waaraan dit jaar moest bijdragen. De Stichting LF2018 overtuigde de jury met haar brede invulling van kunst en cultuur. Vanuit het centrale thema Iepen Mienskip is het culturele hoofdstadjaar ingezet om participatie te bevorderen, verschillen te verkleinen, de leefbaarheid te vergroten en het imago van Leeuwarden en Fryslân als leidende regio op het gebied van landbouw en water en aantrekkelijke bestemming voor met name de cultuur- en belevingstoerist te versterken.

In deze slotmeting zijn de resultaten van alle onderzoeken naar het behalen van de KPI's samengebracht. Nog niet voor alle KPI's kunnen hier nu al conclusies uit worden getrokken. Een deel van de doelen vraagt een langere adem. Hiervoor is in het bidbook dan ook van een langere periode voor het behalen van de KPI's uitgegaan. Dit geldt bijvoorbeeld voor de banengroei in de landbouw en watersector die in 2025 moet zijn bereikt. Ook voor de toe-

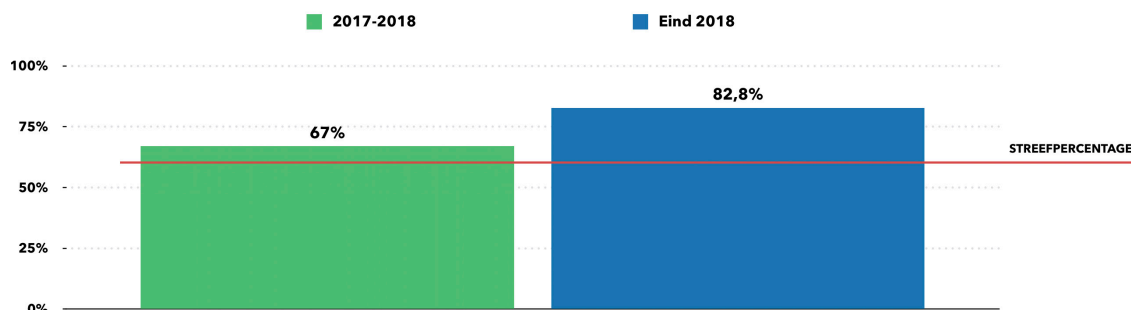
name van het aantal studenten gaat het bidbook uit van een ontwikkeling over meerdere jaren. Voor al deze KPI's is een positieve trend vastgesteld, maar of het doel wordt gehaald, moet de tijd leren.

Voor de meeste KPI's geldt echter dat resultaat aan het eind van het culturele hoofdstadjaar meetbaar moest zijn. Uit de onderzoeken naar deze KPI's kunnen we concluderen dat de meeste doelen zijn gehaald. Dit geldt voor de economische KPI's, zoals het aantal bezoekers, de inkomsten uit het hoofdprogramma en het beoogde herhaalbezoek, maar ook voor de indicatoren van de beoogde verandering die LF2018 teweeg moest brengen. Het meest sprekende voorbeeld hiervan is dat de Mienskipprojecten samen op 1 eindigen in de lijst van evenementen die de meeste bezoekers trokken. Ook de stijgende waardering voor LF2018 gedurende het jaar en de toegenomen participatie onder bewoners die weinig affiniteit hadden met cultuur, laten zien dat de Culturele Hoofdstad iets in beweging heeft gezet.

Leeswijzer

Deze slotmeting is samengesteld door de onafhankelijke werkgroep Monitoring en Evaluatie van de provincie Fryslân en de gemeente Leeuwarden. De KPI's zijn hierin, zoals ook in de tussentijdse metingen, in het Engels opgenomen om zo dicht mogelijk bij de tekst uit het bidbook te blijven. De conclusies zijn gebaseerd op een groot aantal bronnen en onderzoeken (in bijlage I vindt u een overzicht van de gebruikte bronnen). Daarnaast is gebruik gemaakt van de informatie die is aangeleverd door de hoofd- en subevenementen van het hoofdprogramma. Vanwege de kleine variaties in het aantal evenementen dat de verschillende vragen heeft beantwoord, is deze informatie in de conclusies in percentages verwerkt. Ook is gebruik gemaakt van onderzoeken van het Fries Sociaal Planbureau. Deze onderzoeken zijn openbaar en allemaal terug te vinden op www.fsp.nl.

› 60% OF THE CHILDREN BELOW THE DUTCH POVERTY LINE PARTICIPATE IN EVENTS

Het aantal scholen dat deelneemt aan Kultuereducatie mei Kwaliteit of een traject doorloopt met Keunstwurk (Fryslân) of dat dat deelneemt aan het Kunstmenu van Kunstkade (Leeuwarden).

Creativiteit en innovatie zijn de competenties van de toekomst. Leeuwarden en Fryslân wilden Culturele Hoofdstad inzetten om kinderen voor te bereiden op de nieuwe werkgelegenheid.

In een aantal evenementen hadden kinderen en jongeren, ook uit armere gezinnen, een hoofdrol, zoals in het Oranjewoudfestival en At the Watergate in Sneek.

Daarnaast is het hele jaar op twee manieren gericht gewerkt aan samenwerking met scholen. Keunstwurk heeft buiten Leeuwarden de deskundigheid van leerkrachten en directeurs bevorderd (Kultuereducatie mei Kwaliteit, KEK). KEK is half november afgesloten met het *Symposium 2018 x Onderwijs*. Scholen onderzochten hier samen met kunstenaars hoe de oogst van 2018 kan worden ingezet als zaad voor de toekomst. In Leeuwarden hebben scholen samen met Kunstkade en culturele instellingen cultuureducatie binnen hun muren gehaald.

Daarnaast zijn alle basisscholen in Fryslân uitgenodigd in de slotweek van LF2018 een eigen verhalenavond of vertelmiddag rond het kampvuur te organiseren (*Ferhalefjoer*). Hieraan deden 33 scholen mee. 98 PABO studenten hebben verhalen verteld op stagescholen.

Om te bepalen of hiermee het doel is behaald – 60% van de kinderen op of onder de

armoedegrens neemt deel aan evenementen – is geïnventariseerd hoeveel scholen in Fryslân zijn benaderd door Keunstwurk en hoeveel scholen cultuureducatie hebben aangeboden. Voor kinderen uit huishoudens met een laag inkomen is dit vaak de enige manier om met cultuur in aanraking te komen, omdat er thuis geen geld is voor culturele activiteiten (armoedemonitor CBS/SCP).

Conclusie

Fryslân telde in september 2018 in totaal 395 basisscholen en 35 scholen voor speciaal onderwijs (bron: DUO open data scholen primair onderwijs). Zonder Leeuwarden zijn dit er 374. Hiervan waren er eind 2018 300 door Keunstwurk benaderd.

In Leeuwarden doen alle 56 basisscholen (50 basisscholen en 6 scholen voor speciaal onderwijs) mee aan het Kunstmenu. In 2018 stond het Kunstmenu helemaal in het teken van LF2018. Zo nam 100% van de scholen deel aan het grote circustheaterproject 'Adje Lambertz' van Kunstkade.

Eind 2018 is daarmee 83% van alle Friese basisscholen bereikt. Aangenomen mag worden dat daarmee naar ratio kinderen van ouders met een laag inkomen zijn bereikt. Daarmee is het doel gehaald.

- › **50% INCREASED PARTICIPATION OF DIRECT TARGET GROUPS**
- › **25% PARTICIPATION FROM GROUPS WITH TRADITIONALLY LITTLE AFFINITY TO CULTURE**

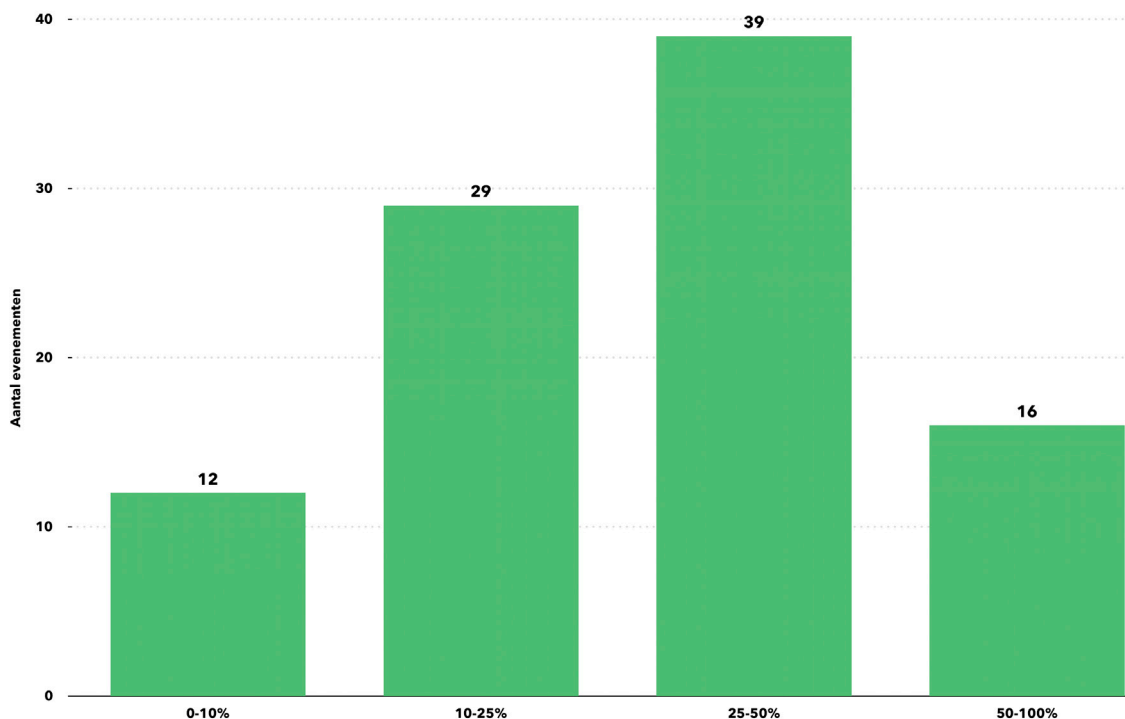
Deelname aan culturele activiteiten is een indicatie voor volwaardige deelname aan de samenleving. Daarom streefde LF2018 naar 25% deelname van mensen die traditioneel weinig affiniteit hebben met cultuur: mensen met een laag inkomen, een laag opleidingsniveau, beperkte toegang tot culturele activiteiten en een beperkt sociaal netwerk.

Om vast te stellen of dit doel is behaald, heeft de stichting LF2018 organisatoren van evenementen gevraagd een schatting te geven van het percentage bezoekers dat minder affiniteit heeft met culturele activiteiten.

Hieruit komt een gemiddelde van 34% bezoekers uit de doelgroep. De helft van de evenementen geeft aan een speciale inspanning te hebben verricht om bezoekers uit de doelgroep bij hun evenement te betrekken.

Zij hebben er onder meer samen met Toegankelijk Leeuwarden voor gezorgd dat mensen met een fysieke beperking konden deelnemen aan de evenementen.

Ook de bijzondere samenwerking met Talant en Wil verdient het hier vermeld te worden. Hierdoor zijn bijna 2500 mensen met een verstandelijke beperking betrokken bij LF2018, als bezoeker én als vrijwilligers. »

Evenementen is gevraagd een schatting te geven van het percentage bezoekers uit de direct target groups.

Daarnaast is volwassen inwoners van de gemeente Leeuwarden via de Wijkenquête in 2016 en 2018 gevraagd naar theater-, film-, festival- en museumbezoek. In 2018 is ook gevraagd hoeveel mensen actief betrokken waren bij LF2018 en hoeveel mensen een festival hebben bezocht.

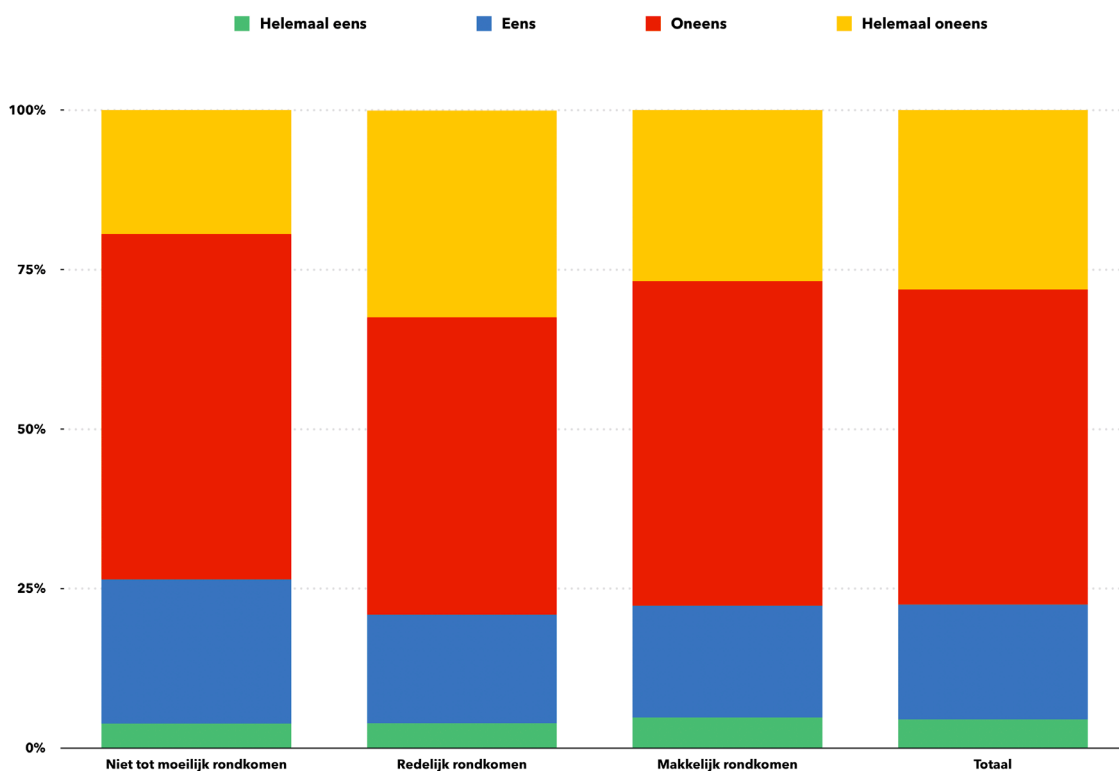
Deelname aan evenementen

De Wijkenquête leert dat 71% van alle inwoners van de gemeente Leeuwarden van 18 tot 84 jaar de Reuzen heeft bezocht. Van de mensen die niet of moeilijk kunnen rondkomen was dit 64% en van laagopgeleiden 65%. Van de uitkeringsgerechtigden heeft 63% de Reuzen gezien. Voor de Escher-tentoonstelling in het Fries Museum waren de percentages respectievelijk 26, 20 en 27 tegen 32% van alle inwoners van de gemeente.

Het aandeel volwassen inwoners van de gemeente Leeuwarden dat nooit of zelden deelnam aan culturele activiteiten (theater, film, festival of museum) daalde van 37% in 2016 naar 33% in 2018. Voor mensen die niet tot moeilijk kunnen rondkomen daalde het percentage van 63 naar 54 en onder mensen met een laag opleidingsniveau was de daling 5%, van 64 naar 59%.

Conclusie

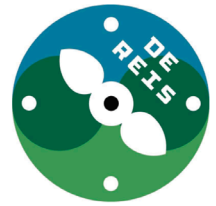
Het hoofddoel van 25% bezoek door mensen met minder affiniteit met cultuur is behaald. De toename van 50% participatie van target groups wordt op basis van de gegevens ook aannemelijk geacht.

Ik ben actief betrokken (geweest) bij Culturele Hoofdstad gerelateerd aan kunnen rondkomen.

De Reuzen
ROYAL
DE LUXE

8stcDAG

Escher

- › 4 MILLION VISITORS IN 2018 AND 5% INCREASE EACH YEAR BETWEEN 2015-2023
- › 79 MILLION EURO INCOME THROUGH VISITORS
- › 90% OF VISITORS STATE THAT THEY WOULD COME BACK [2019]

LF2018 legde de lat hoog. Vier miljoen bezoekers (gedefinieerd als een bezoek aan een evenement van Culturele Hoofdstad) moesten Leeuwarden en Fryslân minimaal 79 miljoen euro aan inkomsten opleveren. Daarbij moest 90% van de toeristen na 2018 een herhaalbezoek aan de provincie overwegen. De onderstaande tabellen laten zien dat deze drie doelen zijn behaald.

Bezoekers

De evenementen van het hoofdprogramma hebben samen 4,5 miljoen bezoekers geteld. Het werkelijke aantal was nog hoger, want bezoekers aan de 11 Fountains zijn hierin niet meegenomen, terwijl het bij deze locaties aanmerkelijk drukker was dan voorheen.

Met 800 duizend fysieke bezoekers was Lân fan Taal het best bezochte hoofdevenement. Daarbij bezochten ook nog eens 248 duizend

bezoekers de digitale deelprojecten *Friezen om utens* en *Grut Frysk Diktee* van Lân fan Taal. Andere evenementen met veel bezoekers waren het Fries Museum (507 duizend), de Reuzen (430 duizend) en de Tall Ships in Harlingen (335 duizend). Projecten in het buitenland waarbij LF2018 was betrokken, zoals *Silence of the Bees* en *Farm of the World*, zijn niet meegenomen in de berekeningen, maar werden 838 duizend maal bezocht.

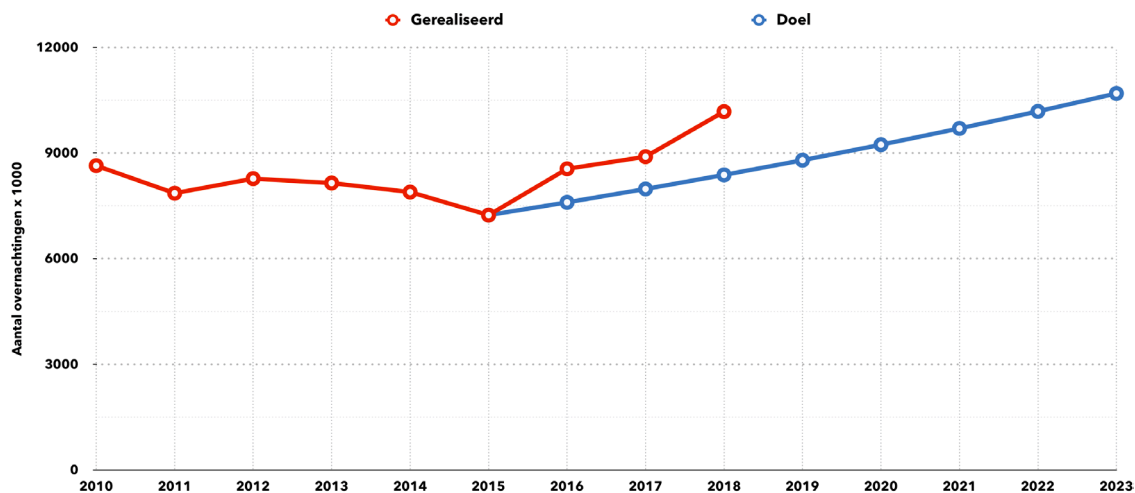
Het Mienshipsprogramma telde vele honderden evenementen. Van 140 evenementen is bekend dat deze samen ongeveer 800 duizend bezoekers hebben gehad.

Uit bezoekersenquêtes blijkt dat het aantal bezoekers van buiten Fryslân varieerde per evenement. Het Fries Museum trok 67% bezoekers van buiten de provincie, De Stormruiter 46%, de Reuzen 37% en Tall Ships 32%.

Evenement	Bezoekers (x1000)
Lân fan Taal (exclusief digitale bezoekers)	800
Fries Museum (Escher/Mata Hari/Alma Tadema)	507
De Reuzen van Royal de Luxe	430
Tall Ships Harlingen	335
Oerol / Sense of Place (2014-2018)	260
Groninger Museum (Romantiek/de Ploeg)	215
Waterconnecting 2018 (incl. Waterpanorama en Waterlicht)	185
Wad	139
Iepen Up	122
De Stormruiter	105
Luna Festival	100
Overige projecten	1.324
TOTAAL Hoofdprogramma	4.523
Mienshipsprogramma	800
TOTAAL LF2018	5.323

De cijfers van de toeristische overnachtingen in Fryslân laten een forse groei zien. Deze groei was gelijk bij de binnenlandse en de buitenlandse gast.

Bestedingen

Bij 11 evenementen waar naar bestedingen is gevraagd, gaven bezoekers gemiddeld 36 euro uit. De totale bestedingen bij deze evenementen komen dan uit op 58,3 miljoen euro. Deze evenementen trokken relatief veel bezoekers van buiten. Omdat mensen meer uitgeven naarmate ze van verder komen, is voor de overige hoofd-evenementen uitgegaan van een besteding van 18 euro en voor de mienshipsprojecten van 10 euro. De evenementen buiten Nederland en de digitale projecten zijn buiten beschouwing gelaten, omdat die geen inkomsten in Fryslân hebben opgeleverd. De totale bestedingen komen dan op 119 miljoen euro.

Herhaalbezoek

Bijna de helft van de mensen die in 2018 in Fryslân op vakantie waren, geeft in het Continu Vakantie Onderzoek van het NBTC-NIPO aan

binnen vijf jaar zeker nog eens terug te komen en ruim een vijfde gaat ervan uit de provincie waarschijnlijk nog een keer te bezoeken. De overige bezoekers twijfelen. Slechts 3% verwacht waarschijnlijk niet terug te komen, maar zeker weten doen ze dat niet.

Conclusie

Met 4,5 miljoen bezoekers aan de hoofd-evenementen en 800.000 bezoekers aan de mienshipsprojecten is het aantal bezoeken van 4 miljoen ruimschoots behaald.

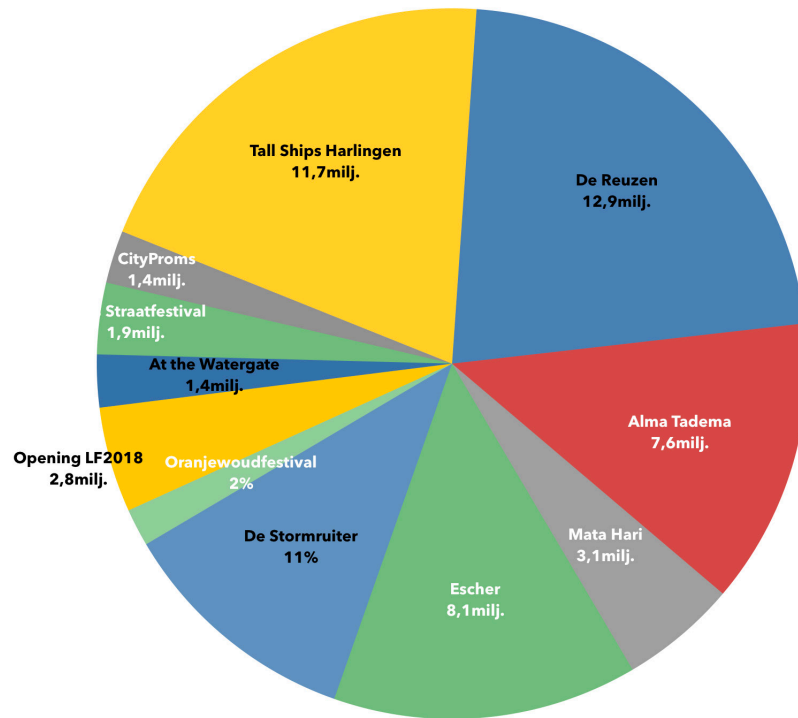
De bestedingen worden op 119 miljoen euro geraamd. Daarmee is het doel van 79 miljoen euro inkomsten uit bezoekers gehaald.

Gevraagd of ze verwachten binnen vijf jaar nog een bezoek aan Fryslân te brengen, gaf slechts 3% aan dit niet te overwegen. Daarmee is het doel dat 90% van de bezoekers een herhaalbezoek overweegt, behaald.

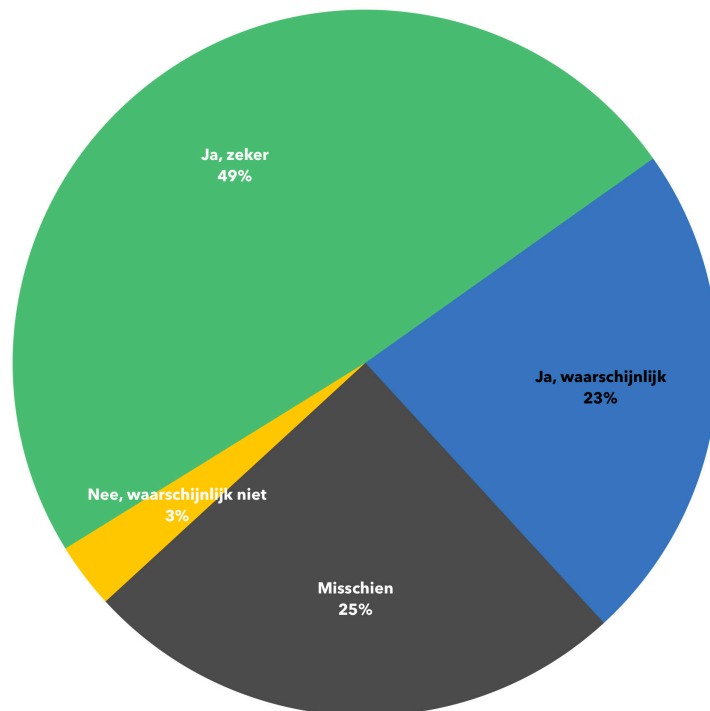
Type project	Bestedingen per persoon in euro	Bezoekers (* milj)	Bestedingen (milj. euro)
11 onderzochte events	36	1,6	58,3
Overige events hoofdprogramma	18	2,9	52,5
Mienshipsprojecten	10	0,8	8,0
Totaal		5,3	118,8

Bestedingen diverse programmaonderdelen.

Besteding totaal (58,4 miljoen euro)

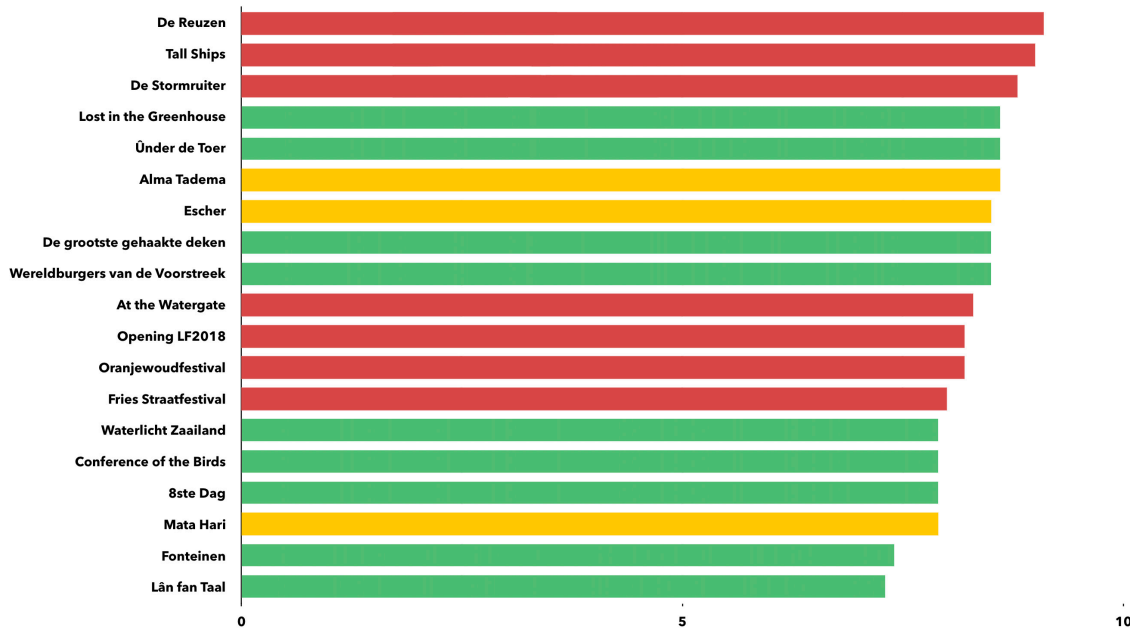

Bestedingen per evenement.

Antwoord op de vraag 'overweegt u Fryslân de komende 5 jaar nog eens te bezoeken?'

› IMPROVED TOURISM, ESPECIALLY CULTURE TOURISM AND EXPERIENCE TOURISM

Waardering evenementen.

Bronnen: ■ Leeuwarder Courant ■ Fries Museum ■ Wergroep M&E

Fryslân scoort traditioneel hoog in waarderingsonderzoeken onder vakantiegangers. Met LF2018 wilde de provincie vooral de kwaliteit van het aanbod voor cultuur- en belevingstoeristen verbeteren.

Om te bepalen of dit doel is behaald, is gekeken naar de resultaten van het Continu Vakantie Onderzoek van het NBTC-NIPO en naar de waardering van de evenementen van LF2018 aan de hand van straatinterviews en de uitkomsten van de enquête van de Leeuwarder Courant.

De evenementen van LF2018 zijn zonder uitzondering positief gewaardeerd. Veruit de meeste evenementen scoorden tussen de 7,9 en 8,6. Geen enkel evenement haalde een cijfer lager dan 7,3. En deze score, behaald door het hoofdevenement met de meeste bezoekers Lân fan Taal, lijkt door de jaarrondprogrammering minder goed vergelijkbaar met die van andere hoofdevenementen. De best gewaardeerde evenementen waren De Stormruiter (8,6), Tall Ships (9,0) en de Reuzen (9,1).

Vakantiegangers gaven hun vakantie in Fryslân in 2018 gemiddeld een 8,5. Deze score is hoger dan voorgaande jaren. De dienstverlening, accommodaties en het prijsniveau in de horeca en voor boodschappen kregen cijfers tussen de 7 en 8. Daarbij is veel cultuurtoeristisch aanbod voor LF2018 versterkt en/of uitgebreid, waaronder de Blokhuispoort met stadsbibliotheek, het Planetarium, Landbouwmuseum, Natuurmuseum Fryslân en Keramiekmuseum Princessehof.

Conclusie

De culturele evenementen hebben veel extra bezoekers getrokken. De waardering voor deze evenementen was hoog. Een aantal projecten heeft blijvend cultuurtoeristisch aanbod gecreëerd, zoals de 11Fountains, kunst in de openbare ruimte in Drachten, Taalexperience OBE en Sense of Place, dat de komende jaren nog meer landartprojecten wil realiseren. Dit draagt ook de komende jaren bij aan de culturele infrastructuur. Daarmee is (de kwaliteit van) het aanbod voor de cultuur- en belevenistoerist verbeterd en het doel gehaald.

› INCREASED ATTRACTIVENESS OF THE CITY, RESULTING IN MORE QUALIFIED LABOUR

Een stad die aantrekkelijk wordt gevonden als woonplaats vanwege de aanwezigheid van voorzieningen en het culturele klimaat weet meer mensen aan zich te binden met een hogere opleiding en een hoger beroepsniveau. Heeft LF2018 Leeuwarden in die zin aantrekkelijker gemaakt?

Om te bepalen of dit doel is behaald, is gekeken naar het gemiddelde opleidings- en werkniveau van alle Leeuwarden. Daarnaast is de woonaantrekkelijkheidsindex uit de 'Atlas voor gemeenten' over een periode van zes jaar gevolgd. In de top 50 van grootste gemeenten stond Leeuwarden in 2018 wat woonaantrekkelijkheid betreft op de 34e plaats. De ligging speelt hierin een belangrijk rol. Wordt deze niet meegenomen, dan stijgt Leeuwarden zo'n 20 plaatsen.

In 2018 kende de Atlas voor het eerst een Cultuurindex. Hierin nam Leeuwarden in de top 50 van grootste steden, na Amsterdam en Maastricht, de 3e plaats in. Leeuwarden scoort vooral goed op podiumkunsten (6e), erfgoed (5e) en beeldende kunst (7e). Gekeken naar het aantal uitvoeringen per 1000 inwoners, staat Leeuwarden voor toneel op de 18e, voor pop op de 17e en voor klassiek op de 9e plek.

Met de 34e plaats in de top 50 is Leeuwarden als woongemeente ongeveer even

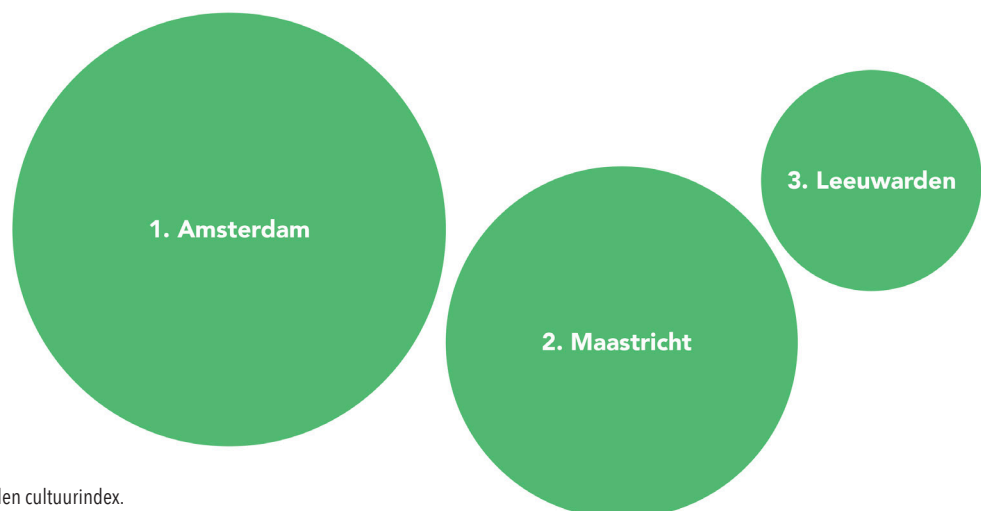
aantrekkelijk als in 2012. In de tussenliggende jaren is echter een aanvankelijke daling weer omgezet in een stijging.

Eenzelfde trend is zichtbaar in de samenstelling van de beroepsbevolking (hier op basis van cijfers van gekwalificeerde arbeid van het CBS) en het aantal hoogopgeleiden dat werkt. Met bijna 40% hoger opgeleiden, zit Leeuwarden wat opleidingsniveau van zijn werkzame inwoners betreft op het landelijke gemiddelde. Een kwart van de mensen die werkt, doet dat op het hoogste beroepsniveau. Daarmee blijft Leeuwarden achter bij de rest van het land.

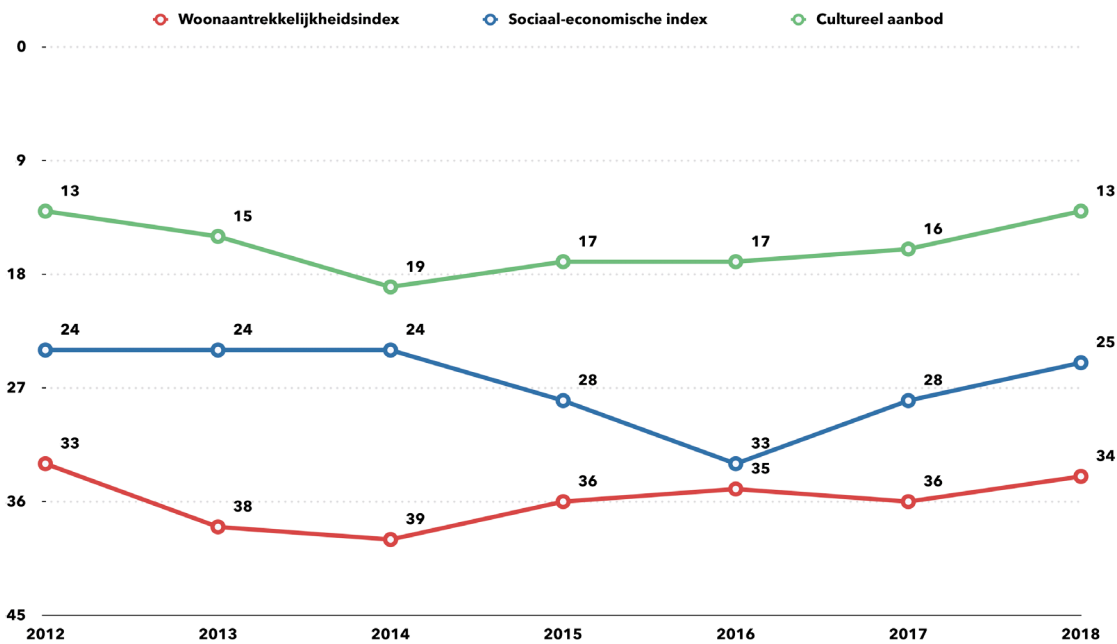
Beide percentages daalden in 2014 en 2015. Dit kan een gevolg zijn geweest van de economische crisis. Na 2016 neemt het percentage inwoners dat op het hoogste beroepsniveau werkt weer toe. Dit geldt ook voor het percentage hoogopgeleide werkzame inwoners, al lijkt dit meer te schommelen.

Conclusie

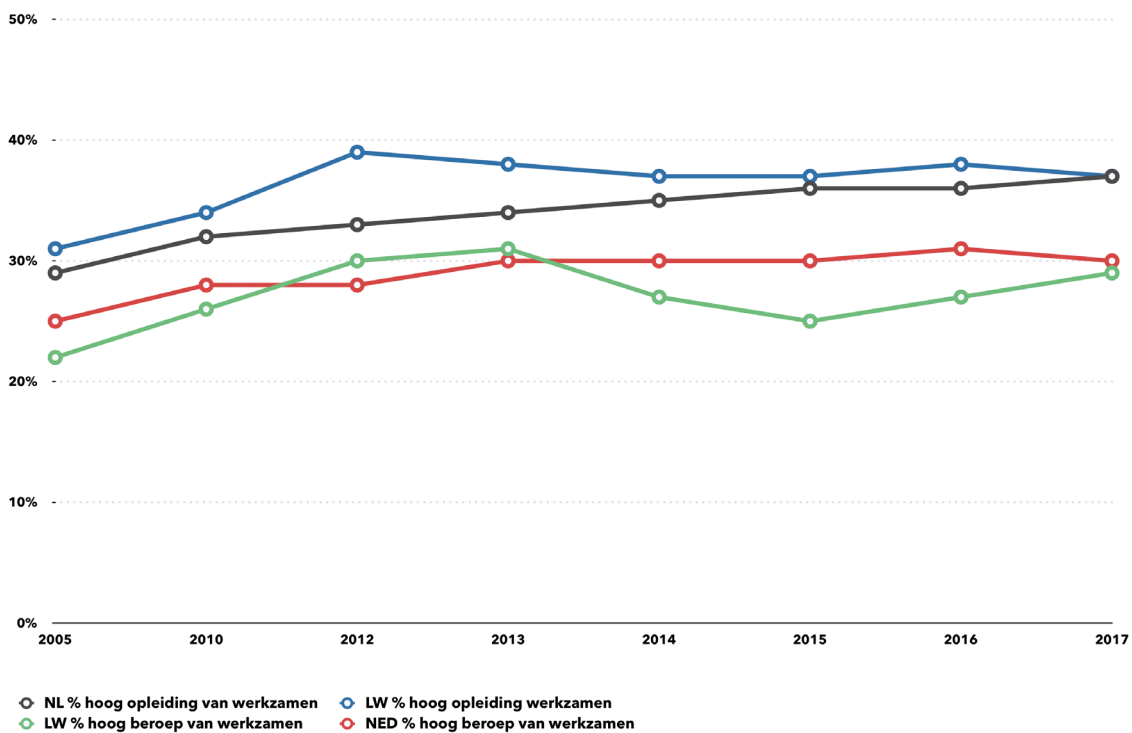
Met een stijging op de woonaantrekkelijkheidsindex is het doel de stad aantrekkelijker te maken, behaald. Ook het percentage inwoners dat in het hoogste beroepsniveau werkt, neemt toe.

Top 3 steden cultuurindex.

Positie Leeuwarden in woonattractiviteitsindex.

Werkzame Leeuwarders en Nederlanders naar opleidingsniveau.

› EUROPEAN LEADERSHIP ON ECONOMIC SECTOR WATER 7500 ADDITIONAL JOBS

Leeuwarden en Fryslân willen zich profileren als Water Capital van Europa. Als doel voor 2025 moest dit leiden tot een toename van het aantal banen in de watertechnologie en de daaraan verwante sectoren agrifood en duurzame energie.

LF2018 heeft de leidende positie van Fryslân en Leeuwarden in het Europees waternetwerk versterkt. Daarnaast is LF2018 ingezet om jongeren te interesseren voor water als toekomstig werkveld, om in het verwachte tekort aan goed opgeleide watertechnologen te kunnen voorzien.

In 2014 onderzochten Bureau BeleidsOnderzoek en Grontmij het aantal banen in de watertechnologie in Fryslân op basis van gegevens uit 2012. In 2018 herhaalde Bureau BeleidsOnderzoek dit onderzoek op basis van gegevens uit 2017. Hieruit blijkt dat zowel het aantal bedrijven als het aantal banen is toegenomen. Het aantal banen is met ongeveer 20% gegroeid, zowel door startups als door de groei van bestaande bedrijven.

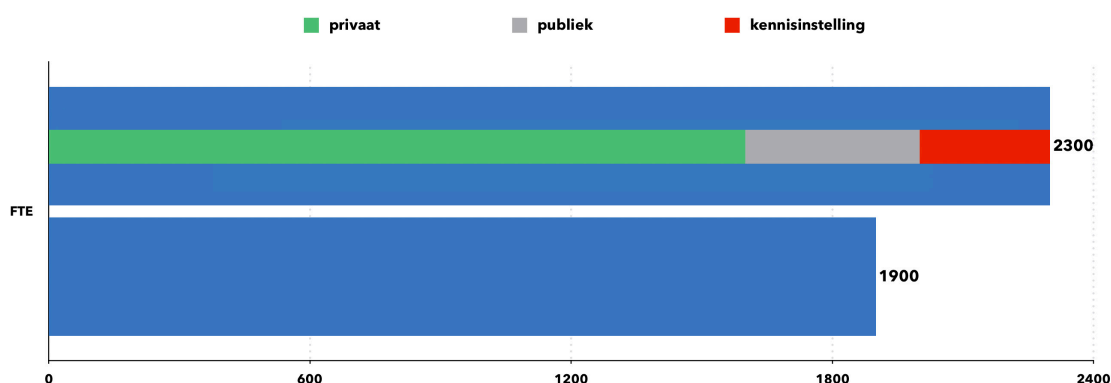
De WaterCampus wordt volgens het onderzoek uit 2018 gezien als een van de groei-

campussen in Nederland. Het wijst erop dat Wetsus en de Water Alliance een nadrukkelijke uitstraling hebben op (inter)nationaal niveau en dat de WaterCampus een knooppunt is voor samenwerking tussen (inter-)nationale bedrijven, kennisinstellingen en overheden in de watertechnologiesector. Aan de WaterCampus zijn bijna 250 bedrijven en kennisinstellingen verbonden. Met de demo-sites en -projecten in de regio vormt de campus een innovatie-ecosysteem waarin de hele innovatieketen is samengebracht; van eerste idee tot commercieel internationaal project.

Conclusie

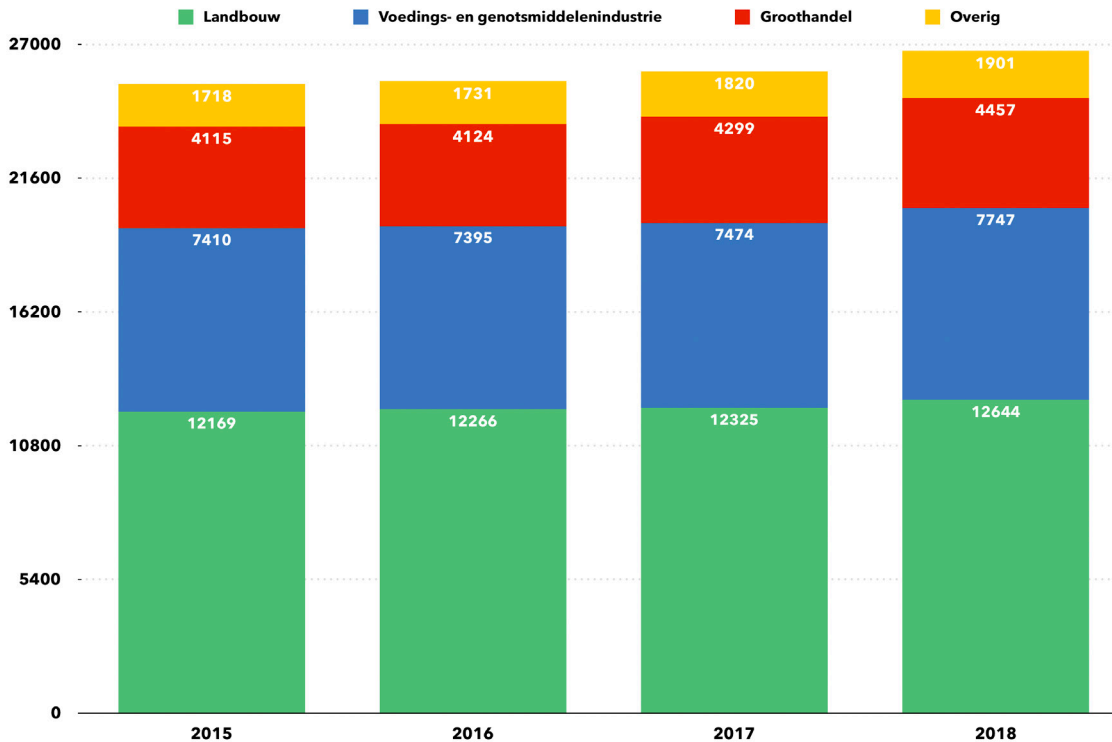
De banengroei in de watertechnologie vertoont een positieve trend en is gegroeid met ongeveer 450 fte (periode 2011-2017) tot 2300 fte. In agrifood is het aantal banen gegroeid met 1300 (2015-2018). En in de sector duurzame energie groeide het aantal banen met 745 (2012-2017) tot 2480 banen.

Toekomstige metingen zullen uitwijzen of de beoogde ambitieuze doelstelling in 2025 wordt behaald.

Aantal banen watertechnologiesector Fryslân.

> EUROPEAN LEADERSHIP ON ECONOMIC SECTOR AGRI-FOOD 1500 ADDITIONAL JOBS

Aantal banen van 15u/w of meer, per sector.

Het Friese platteland had een prominente plek in het programma van LF2018. Fryslân wilde zich presenteren als een van de hoofdrolspelers in de agrifoodsector. Het doel was om hiermee 1500 extra banen in deze sector te creëren.

Het provinciaal werkgelegenheidsregister (LISA) geeft inzicht in het aantal banen van minimaal 15 uur per week en het aantal bedrijven in de agrifood in heel Fryslân. Hiervan is gebruik gemaakt om te bepalen of het doel is gehaald.

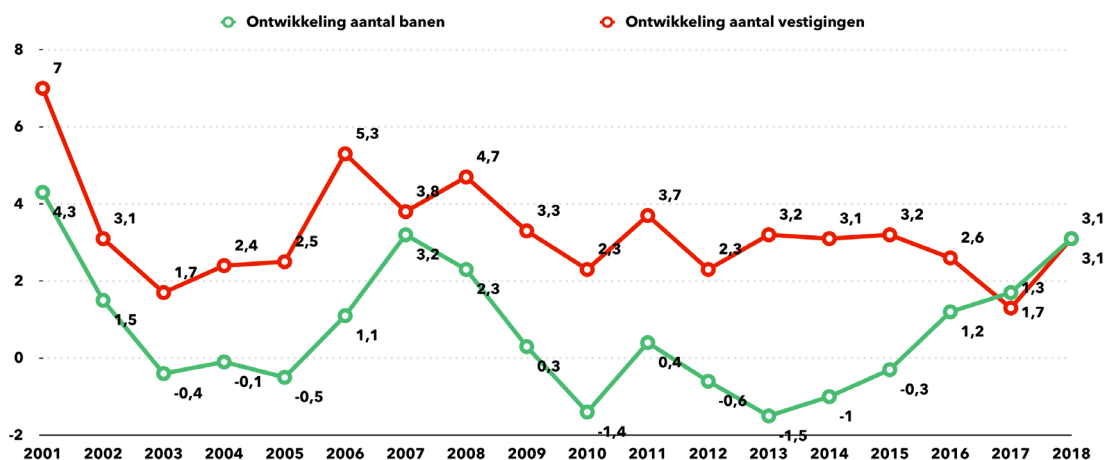
De productiewaarde van de Nederlandse zuivelindustrie is 6,6 miljard euro, die van de melkveehouderij 4,3 miljard. Fryslân speelt hierin een belangrijke rol. De dairyketen is hier vertegenwoordigd, van gras tot glas. In 2017 is Dairy Valley opgericht, een samenwerking tussen de provincie Fryslân, een aantal gemeen-

ten en kennisinstellingen. Belangrijk doel is de verduurzaming van de sector door innovatie. Met Kening fan 'e Greide heeft LF2018 hieraan een bijdrage geleverd. Het programma bracht boeren, wetenschappers, kunstenaars en publiek samen en gaf daarmee natuurinclusieve landbouw een belangrijke impuls.

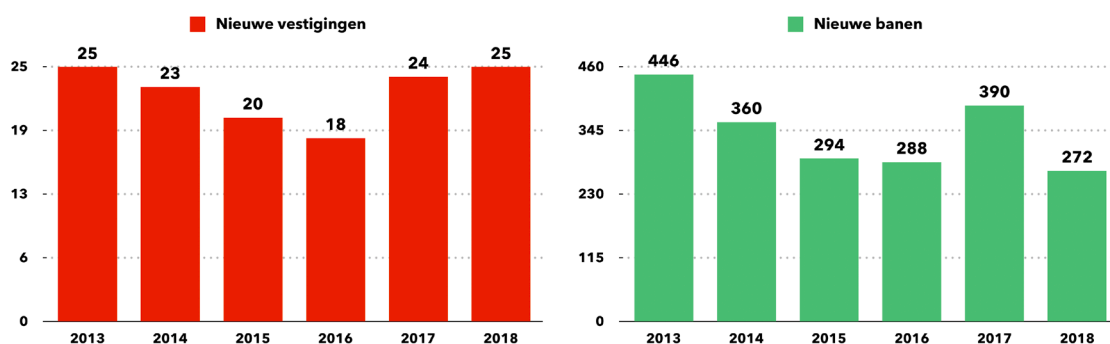
Conclusie

Sinds 2015 nam het aantal banen in de sector met ruim 1300 toe, waarvan de meeste in de landbouw. In de categorie 'overig' lieten de groothandels de grootste stijging zien. Ook het aantal bedrijfsvestigingen in de agrifood steeg sterk met 280 in 3 jaar tijd. Zo kwamen er in Heerenveen twee nieuwe grote zuivelbedrijven bij. Daarmee lijkt 1500 nieuwe banen in 2025 binnen handbereik.

› 25 NEW COMPANIES IN THE CITY AND COUNTRYSIDE

Procentuele groei aantal vestigingen in Fryslân (5 medewerkers of meer, minimaal 15 uur/week) en banen in Fryslân.

Aantal nieuwe vestigingen die 3 jaar bestaan en ten minste 5 medewerkers hebben en het aantal banen in de gemeente Leeuwarden in 2018.

25 nieuwe bedrijven in Leeuwarden en de rest van de provincie, die minimaal 3 jaar blijven bestaan. Daarmee moet LF2018 voor nieuwe werkgelegenheid zorgen.

Voor het bepalen of dit doel is behaald, is gekeken naar het aantal bedrijven in Fryslân met tenminste vijf werknemers die minimaal 15 uur per week werken. Overheid, gezondheidszorg en onderwijs zijn buiten beschouwing gelaten. Omdat het om bedrijven moet gaan die minimaal drie jaar gevestigd blijven, is de meting gestart in 2014. Het werkelijke aantal nieuwe bedrijven kan iets lager zijn, omdat het ook om een bedrijfsovername of een verhuizing kan gaan.

Na 2012 nam de groei van het aantal vestigingen in Fryslân af, terwijl het aantal banen toenam. In 2018 groeide zowel het aantal banen als het aantal vestigingen in Fryslân met 3,1% ten opzichte van 2017.

Conclusie

In Leeuwarden groeide het aantal vestigingen en banen de afgelopen jaren flink. In 2018 waren er 25 bedrijven met ten minste 5 medewerkers die minimaal 15 uur per week werken die op dat moment 3 jaar in de gemeente waren gevestigd. In totaal leverden deze bijna 300 banen op. In heel Fryslân ging het om ruim 100 vestigingen met zo'n 1100 banen. Daarmee is de doelstelling van 25 nieuwe bedrijven ruimschoots gehaald.

> 5% MORE STUDENTS EACH YEAR AT THE EDUCATIONAL INSTITUTIONS 2017-2023

Het bedrijfsleven kan niet zonder goed opgeleide mensen. Een doel van LF2018 was daarom een toename van het aantal studenten aan de hogescholen en universitaire opleidingen in Fryslân. Het gaat hier dan om de NHL, Stenden (sinds 2018 NHL-Stenden), Van Hall Larenstein en de RUG/Campus Fryslân.

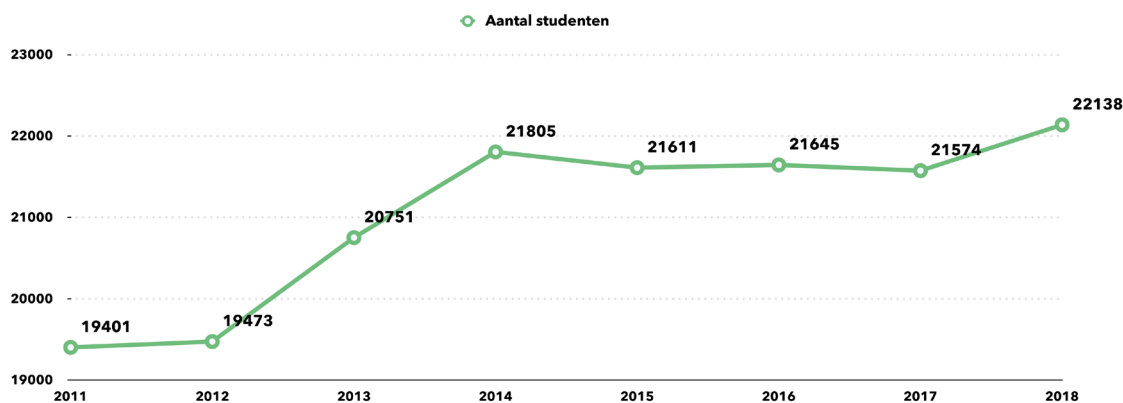
Om te bepalen of dit doel is gehaald, is gebruik gemaakt van de gegevens die de inschrijvingsbureaus van de kennisinstellingen hebben verstrekt en hun jaarverslagen.

In 2013 realiseerde de RUG in Fryslân een nieuwe faculteit (RUG/Campus Fryslân). De

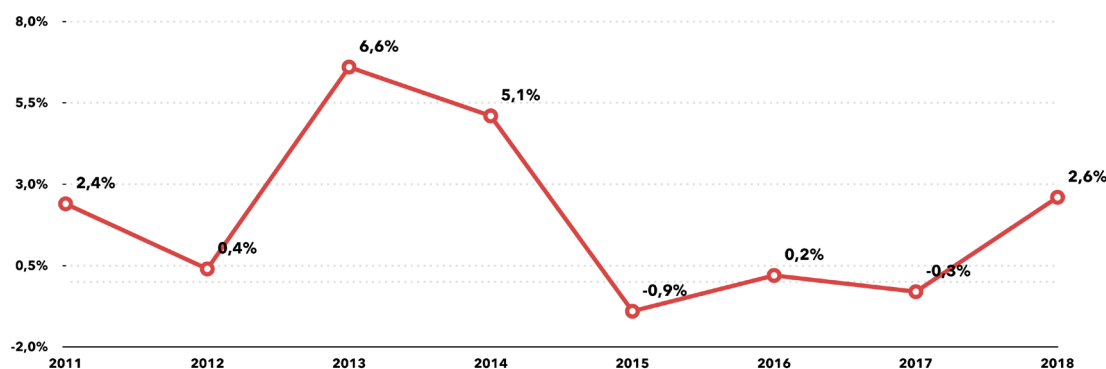
komende jaren moet deze faculteit uitgroeien naar 1000 studenten. In 2015, 2016 en 2017 was het aantal inschrijvingen aan de Hogescholen stabiel (na een groei in de jaren daarvoor).

Conclusie

Voor het studiejaar 2018/2019 schreven zich meer studenten in. De positieve waardering in de HBO keuzegids maakt verdere toename volgend jaar waarschijnlijk. Of een groei van 5% meer studenten in 2023 wordt gehaald, kan nu nog niet worden vastgesteld, maar er is zeker sprake van een positieve trend.

Aantal studenten.

Groei aantal studenten.

- › 60% OF THE 13-20 YEAR OLDS CONSIDER COMING BACK AFTER STUDYING ELSEWHERE
- › 30% OF STUDENTS AT THE UNIVERSITIES IN LEEUWARDEN-LJOUWERT CONSIDER STAYING IN THE AREA IF THEY CAN FIND A JOB

Fryslân heeft te maken met een *brain-drain*. Het doel was om 2018 in te zetten om jongeren te binden aan Leeuwarden en Fryslân, zodat er in 2025 sprake is van een *braingain*.

Uit een onderzoek in 2015 kwam naar voren dat ongeveer de helft van de jongeren buiten Fryslân wil gaan studeren, van hen overweegt 18% na hun studie terug te keren.

Van alle 23- tot 35-jarigen in de gemeente Leeuwarden is 63% in Fryslân geboren. Van hen heeft 11% buiten de provincie gewoond voordat zij zich in Leeuwarden vestigden. Dat wil zeggen dat zij de stap zetten om terug te keren. Hoeveel jongeren dit overwegen, is lastiger vast te stellen.

Zowel voor het leef- en woonklimaat in stad en provincie als voor het bedrijfsleven is het van belang dat hoger opgeleiden in de regio blijven. Het doel was afgestudeerden aan Leeuwarden en Fryslân te binden om hoger opgeleiden voor de regio te behouden.

In 2015 is studenten in Leeuwarden gevraagd of zij zouden overwegen na studie in Fryslân te blijven wanneer ze hier een baan

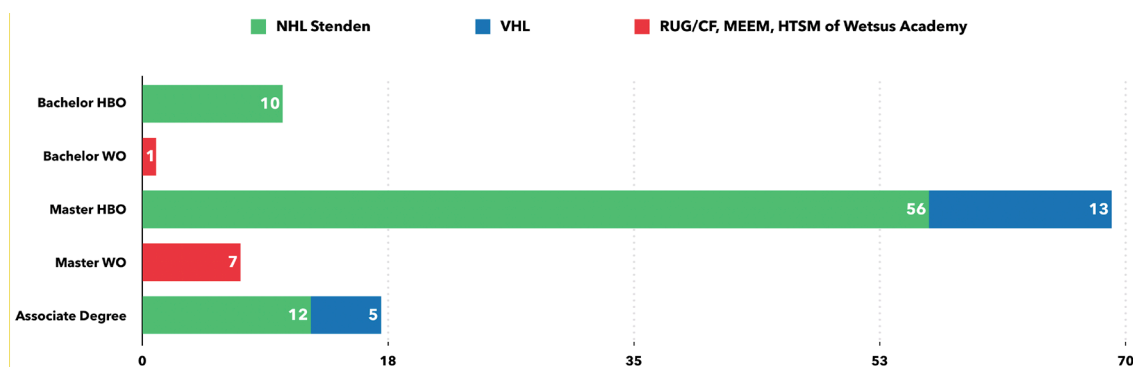
zouden kunnen vinden. Van de studenten uit Fryslân overwoog 61% dit, van de studenten van buiten Fryslân was dit 28%. Gemiddeld zou ruim een derde van de studenten in overweging nemen in de provincie te blijven.

Conclusie

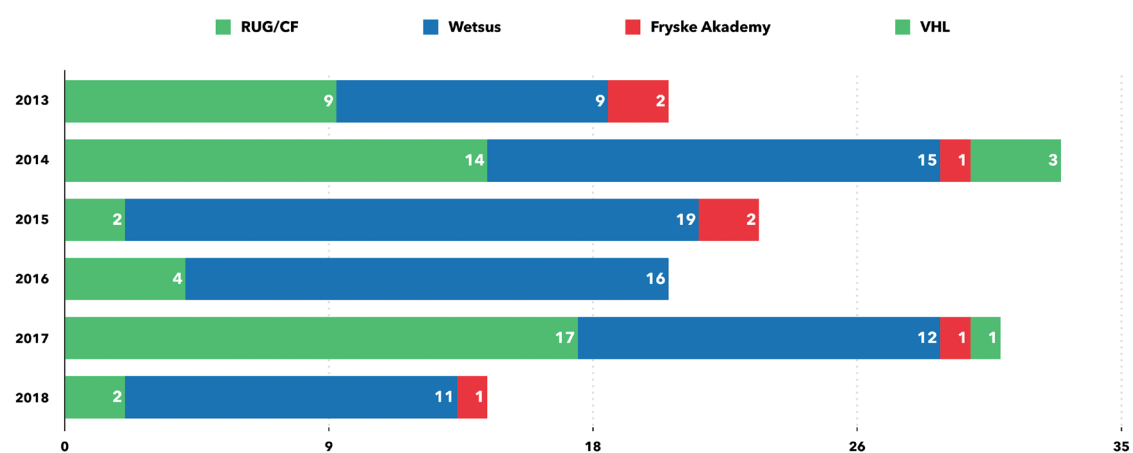
Uit eerder onderzoek was al bekend dat er meer studenten in Leeuwarden blijven na hun studie dan er 'geboren' Leeuwarders gaan studeren aan een van de – toen nog drie – hogescholen (5 tegen 15%). In Leeuwarden is dus sprake van een *braingain*. Maar we weten ook dat er meer afgestudeerden naar het westen van Nederland vertrekken dan er vandaan komen. Van de HBO-studenten in Leeuwarden, woonde 52% op 16-jarige leeftijd al in Fryslân. Van alle afgestudeerden woont 46% na afstuderen nog in Fryslân, 43% werkt er. De provincie als geheel heeft dus te maken met een *braindrain*. Vooral voor academisch geschoolden lijkt een afscheid van de provincie blijvend. Of dit in 2025 niet meer het geval is, kan nu nog niet worden vastgesteld.

> NEW ACADEMIC OPPORTUNITIES AND INVOLVEMENT OF MORE BACHELOR, MASTER AND PHD STUDENTS

Aantal aangeboden opleidingen naar graad in Leeuwarden, 2018/2019.

Aantal promovendi in Leeuwarden, naar startjaar.

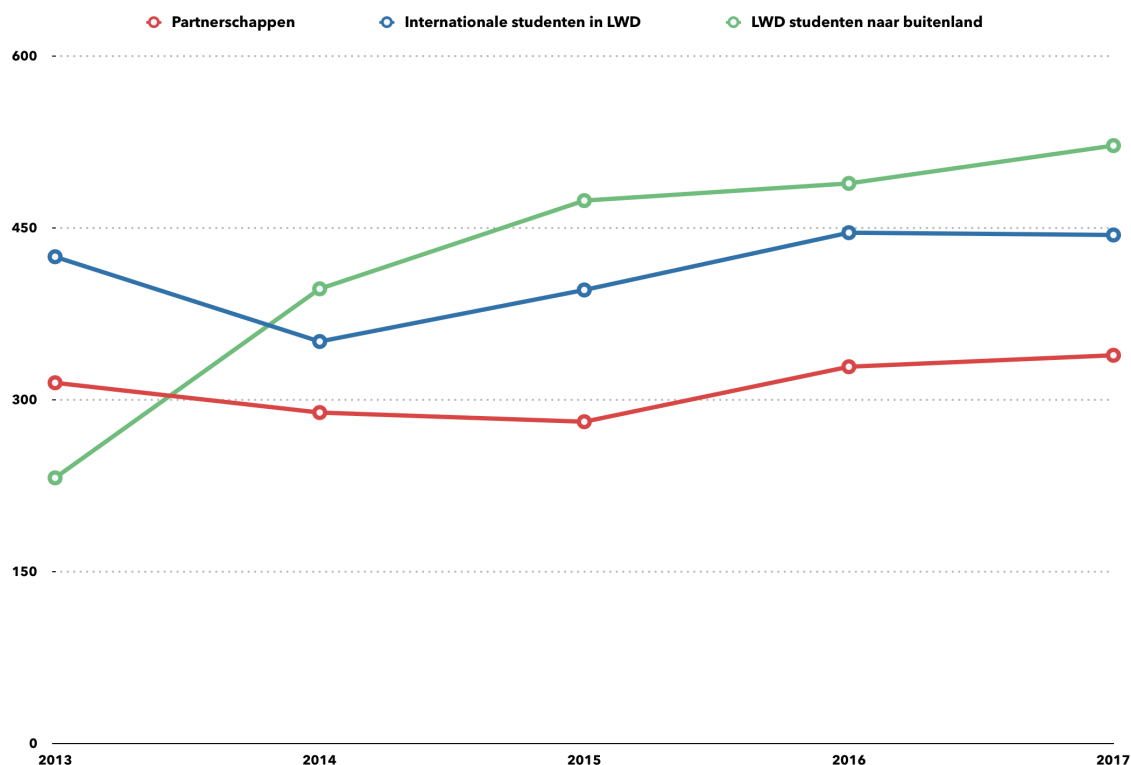
Het verbeteren van het opleidingsniveau in Fryslân was één van de drie speerpunten voor 2018. Het versterken van het academisch klimaat door een toename van het aantal opleidingen en promovendi draagt hier direct aan bij.

Om te bepalen of dit doel is behaald, zijn de cijfers opgevraagd bij de NHL, Stenden (nu NHL-Stenden), Van Hall Larenstein en de RUG/Campus Fryslân. De opleidingen die zowel voltijd als deeltijd worden aangeboden, zijn één keer meegeteld. Voor het aantal promovendi zijn ook Wetsus en de Fryske Akademy meegenomen.

Conclusie

In december 2018 waren er 89 unieke promovendi in Leeuwarden. Een aantal van hen is inmiddels gepromoveerd. Een aantal is verbonden aan verschillende instituten en komt daardoor dubbel voor in de grafiek. Het aantal opleidingen in Leeuwarden neemt toe. De RUG/Campus Fryslân is nog in ontwikkeling en zal de komende jaren meer opleidingen gaan aanbieden. Het doel is dus behaald.

› INCREASED PARTNERSHIPS WITH FOREIGN UNIVERSITIES AND EXCHANGE STUDENTS

Aantal partnerschappen en uitwisselingsstudenten van de drie hogescholen in Leeuwarden.

Internationale uitwisseling is een indicatie voor de kwaliteit van het onderwijs. Hebben de Friese kennisinstellingen hun netwerk tijdens en door Culturele Hoofdstad kunnen uitbreiden?

We gaan uit van de cijfers die bij NHL-Stenden en Van Hall Larenstein zijn opgevraagd en de jaarverslagen van 2013 tot en met 2017 (voor Van Hall Larenstein kunnen de cijfers niet altijd worden opgesplitst voor de vestiging in Leeuwarden en die in Velp). Het aantal partnerschappen is geteld per opleiding. Meerdere opleidingen kunnen een partnerschap hebben met dezelfde buitenlandse partnerinstelling.

RUG/Campus Fryslân is recent gestart en haar internationaal netwerk is in opbouw. RUG/CF werkt bijvoorbeeld aan een netwerk

van branche-campussen in Zweden, Brazilië en Indonesië.

Duidelijk is dat internationalisering voor de hogescholen een belangrijk onderwerp is. Dit komt terug in hun beleid. Niet alleen studenten, maar ook medewerkers van de hogescholen nemen deel aan de internationalisering.

Conclusie

Zowel het aantal partnerschappen met buitenlandse partnerinstellingen als het aantal internationale studenten neemt toe. Dit geldt voor studenten uit het buitenland die in Leeuwarden komen studeren en voor de Nederlandse studenten van de hogescholen die een deel van hun studie in het buitenland volgen. Het doel is dus behaald.

> 20% HIGHER MOBILITY WITHIN THE PROVINCE FOR CULTURAL ACTIVITIES

Cultuur zit in de genen van Fryslân. Veel van de culturele participatie speelt zich heel lokaal af. LF2018 gaf culturele verenigingen en instellingen de kans de interesse en participatie van Friezen ook van buiten hun eigen stad of regio te vergroten. Het doel was 20% meer mobiliteit van Friezen voor culturele activiteiten in Fryslân.

Het bleek heel lastig inzicht te krijgen in de mobiliteit voor culturele activiteiten. Weinig culturele instellingen, verenigingen en festivals houden bij waar hun bezoekers vandaan komen. De gegevens van enkele instellingen geven slechts een indicatie van het effectbereik. Wel blijkt uit bezoekersonderzoek rond 10 grote LF2018 events en uit ander onderzoek dat LF2018 de Fries in beweging heeft gebracht.

Zo liet de enquête van de Leeuwarder Courant zien dat de ondervraagde Friezen gemiddeld bijna 5 evenementen hebben bezocht (Leeuwarders 7 en buiten Leeuwarden 4). Dit zullen niet alleen evenementen in de eigen omgeving zijn geweest. 12.000 Friezen zijn naar Lost in the Greenhouse geweest; het merendeel niet uit de directe omgeving van Sexbierum. 150.000 Friezen van buiten

Leeuwarden bezochten de Reuzen en evenveel niet-Harlingse Friezen de Tall Ships. 20 duizend Friezen van buiten Sneek hebben At the Watergate bezocht. Gemiddeld kwam de helft van de bezoekers uit Fryslân en van hen gemiddeld circa 60% niet uit de eigen regio.

Conclusie

LF2018 heeft de Friezen in beweging gekregen. De events trokken veel bezoekers uit de hele provincie. Het doel is wat dat betreft gehaald. Voor de permanente culturele instellingen blijkt uit bezoekersonderzoek (voor zover beschikbaar) dat met name de musea erin zijn geslaagd meer Friese bezoekers te trekken van buiten de eigen regio. Zowel in absolute als in relatieve zin. Bij het Fries Museum en het Scheepvaartmuseum was dit meer dan 20%. Ook de kleinere musea, zeker die in de directe nabijheid van een van de 11 fontein, hebben meer Friezen van buiten de eigen regio getrokken. Voor de podia, festivals en theaters is dit in absolute zin wel het geval door de toename van het aantal bezoekers (zie ook KPI 18), maar relatief gezien nog niet.

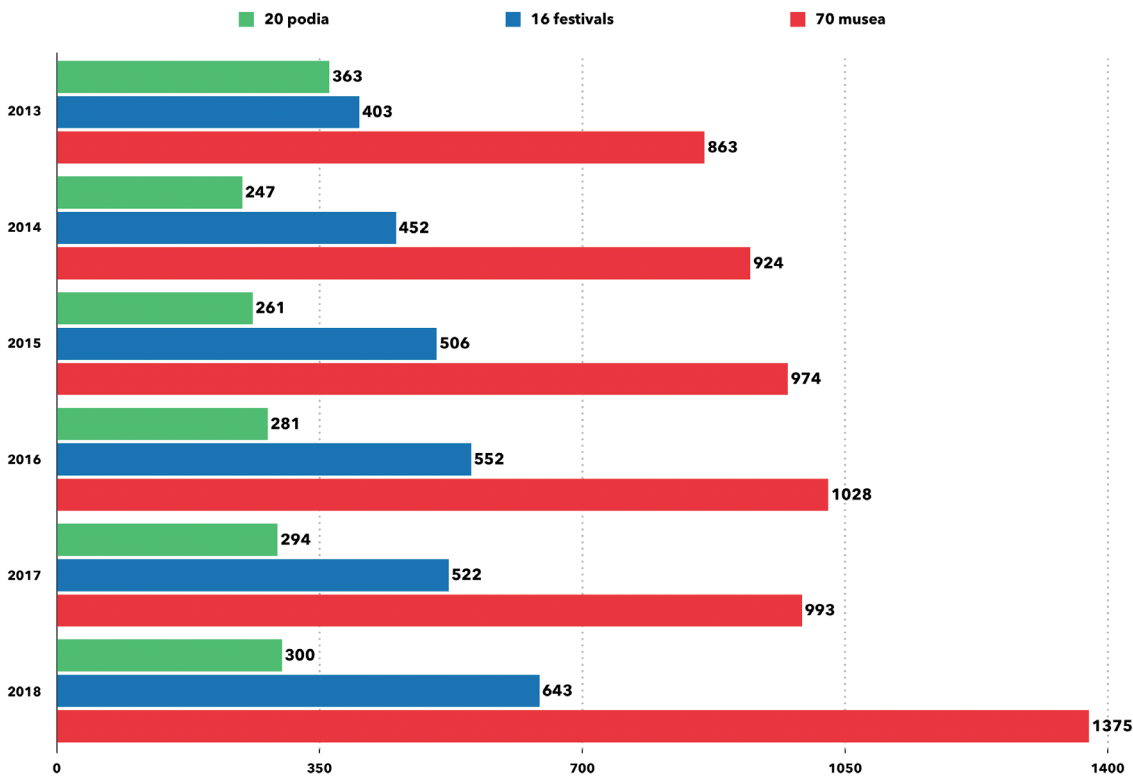
instelling/evenement	gemiddeld 2013-2017	aandeel 2018
De Harmonie, Leeuwarden	40%	39%
De Koornbeurs, Franeker	18%	18%
Fries Museum, Leeuwarden	54%	67%
Scheepvaartmuseum Sneek	47%	78%
Welcome to the Village	33%	22%
Neushoorn	32%	37%

Een impressie van de verschuivingen in Friese bezoekers van buiten de regio.

		aantal bezoekers	aandeel Friese bezoekers	aandeel Friezen van buiten regio
Opening LF2018	Lwd	60.000	82%	48%
At the Watergate	Sneek	55.000	72%	51%
Fries Straatfestival	Lwd	60.000	78%	47%
Cityproms	LWd	40.000	78%	49%
Oranjewoud	Heerenveen	40.000	75%	47%
Tall Ships	Harlingen	335.000	60%	75%
De Reuzen	Lwd	430.000	60%	58%
De Stormruiter	Lwd	105.000	53%	81%
Lost in the Greenhouse	Sexbierum	17.800	68%	90%
Escher	Lwd	256.000	22%	onb
Mata Hari	Lwd	93.000	34%	onb
Alma Tadema	Lwd	158.000	23%	onb

Herkomst bezoekers events LF2018.

> 30% MORE VISITS TO MUSEUMS, THEATRES, CONCERTS, ART EXHIBITIONS AND LITERATURE EVENTS 2016-2023

Podia, festivals en musea; bezoekersaantallen * 1000.

LF2018 heeft tot doel structureel meer bezoekers naar culturele evenementen en instellingen te trekken. Dit vergroot het draagvlak en maakt een kwaliteitsimpuls van het cultureel aanbod mogelijk.

Aan de hand van de bestaande registraties van het CBS (podiumkunsten op 20 Friese podia) en van de Museumfederatie Fryslân (70 musea) is gekeken of het doel is behaald. Daarnaast zijn de bezoekersaantallen geïnventariseerd van jaarlijks terugkerende betaalde en vrij toegankelijke festivals. Kleinschalige kunsttentoonstellingen en literaire evenementen zijn niet meegenomen, omdat de data hiervoor te summier waren.

Conclusie

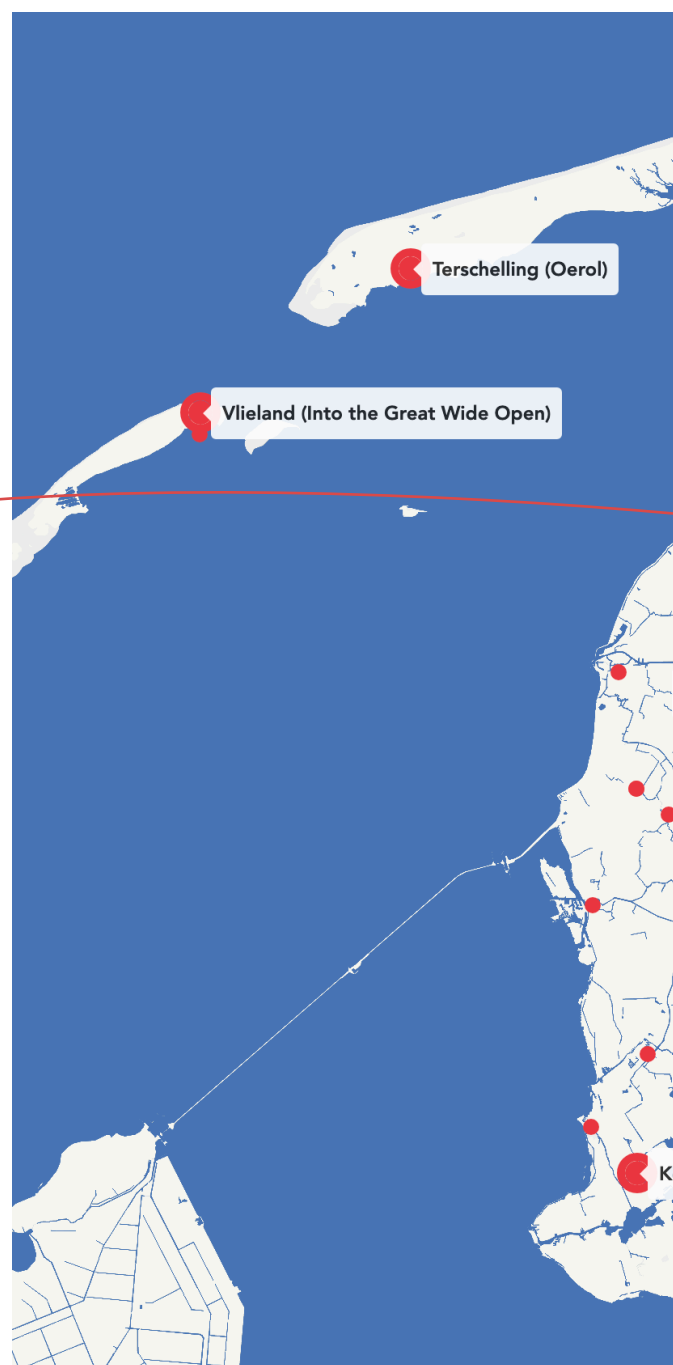
De musea zijn er in 2018 in geslaagd 30% groei te realiseren. Met 1,375 miljoen bezoekers trokken zij 34% meer mensen dan in

2016. Een aantal musea liet zelfs een verdubbeling van bezoekersaantallen zien, waaronder het Fries Museum, de Grutterswinkel in Leeuwarden en Museum Houtstad in IJlst. In het openingsweekend openden veel musea gratis de deuren voor *2018ferhalen*. Dit evenement is als een van de hoogtepunten ervaren. Bij enkele musea zorgde de aanwezigheid van een fontein in de nabijheid voor extra aanloop.

De podia en festivals laten wel een stijging zien, maar nog niet met het beoogde percentage. De podia trokken met 10% meer voorstellingen in totaal 7% meer bezoekers. De 16 in beeld gebrachte festivals hadden samen 634.000 bezoekers. Dit is een stijging van 17% ten opzichte van 2016. Hierbij moet wel worden aangetekend dat een deel van deze festivals niet kan of wil groeien vanwege ruimte, financiering of vergunningen.

> NEW BREEDING GROUNDS FOR CREATIVE INDUSTRIES IN 35% OF THE VILLAGES IN OUR REGION

Leeuwarden:
 Grendel Games
 Frisian Design Factory
 D'lab
 Recycle Boulevard
 WttV/DORP
 DORP
 Innoquarter
 Floris Verster Ateliers
 It Erfskip
 Kanselarij
 Asteriks
 H47
 Up North

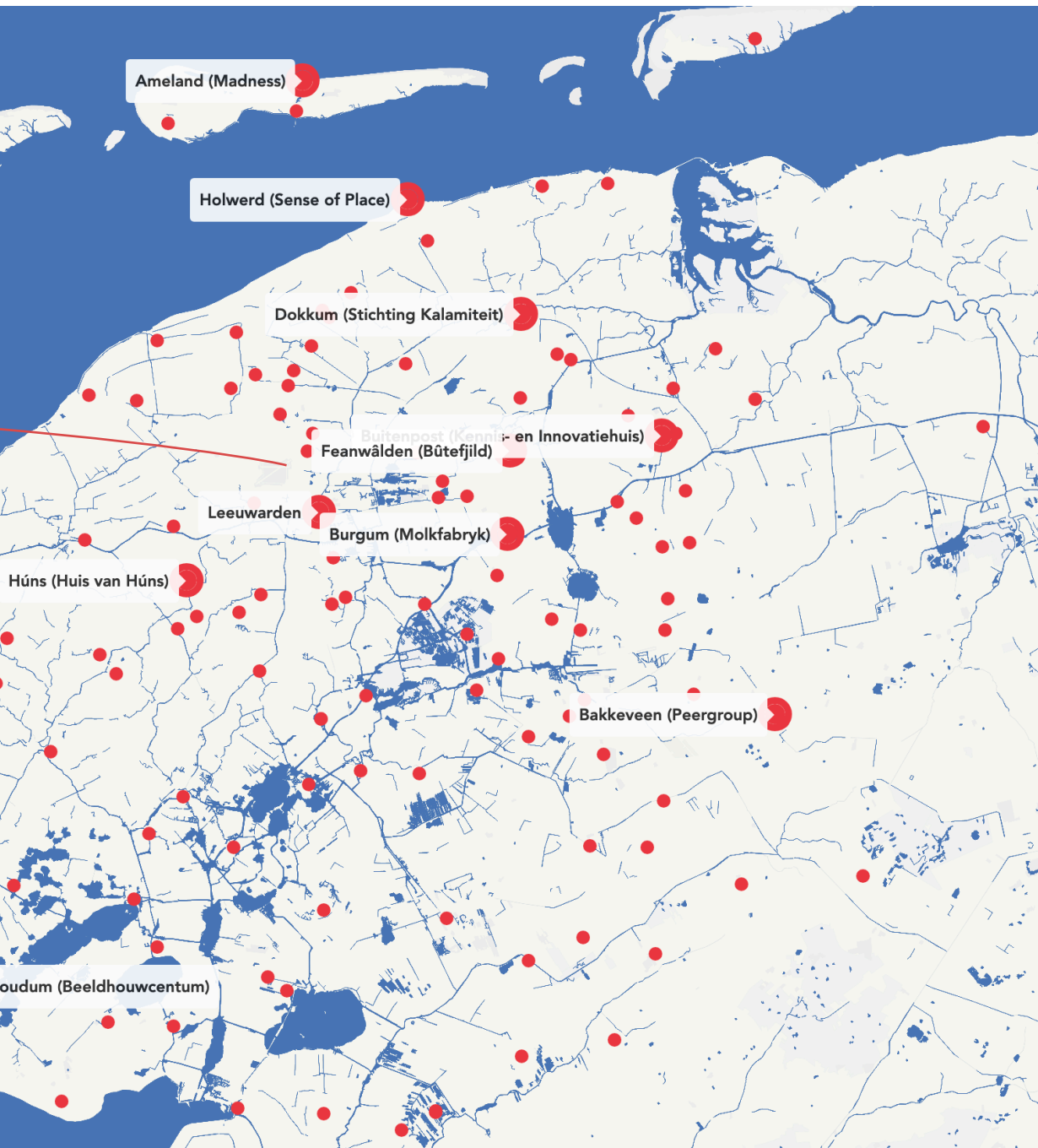
In een creatieve/innovatieve broedplaats ontmoeten de oude en de nieuwe economie elkaar. Het doel van LF2018 was een toename van het aantal broedplaatsen om zo een structuur van innovatiehubs te laten ontstaan.

Een broedplaats is hier gedefinieerd als een fysieke plek, met meestal een (artistiek) leider waar sprake is van creatie en van kruisbestuiving. Sommige broedplaatsen heb-

ben een duidelijke link met kunst en cultuur, maar dit is geen voorwaarde.

Broedplaatsen zijn niet altijd bestendig, sommige ontstaan rond een evenement en verdwijnen ook weer. Permanentere broedplaatsen realiseren in minimaal 35% van de 419 dorpen in de provincie bleek niet haalbaar. Wel zijn in het kader van het Mienships-programma van LF2018 in heel veel dorpen één of meerdere evenementen georgani-

seerd. Daarmee telde Fryslân in 2018 veel tijdelijke broedplaatsen. Er ontstaat ook bij steeds meer gemeenten inzicht dat broedplaatsen in een behoefte kunnen voorzien en om specifiek beleid vragen. Dit komt ook doordat op een aantal plaatsen de zoektocht naar een nieuwe gebruiker voor een karakteristiek leegstand pand leidde tot initiatieven voor een broedplaats.

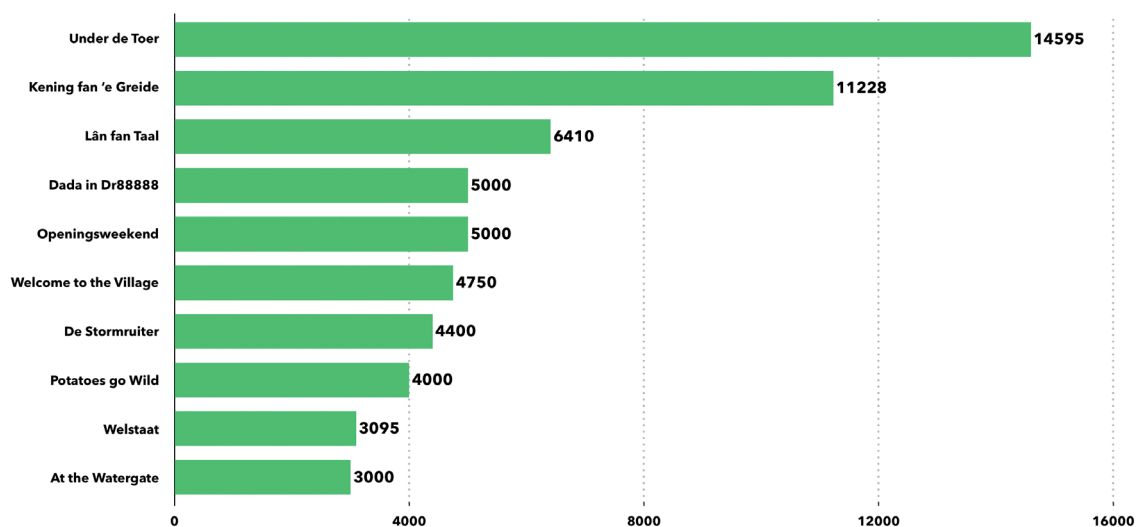
Conclusie

In 2018 telde Fryslân ca. 150 broedplaatsen. Zo'n dertig hiervan hebben een permanent karakter. Het merendeel concentreert zich in Leeuwarden, maar ook buiten Leeuwarden gebeurt het nodige. Met 150 broedplaatsen verspreid over de provincie is het doel behaald.

Mienskipprojekten

- Aduard Akkrum Alde Leije
- Aldeboarn Allardsoog
- Ameland Hollum Ameland Nes Arum Augustinusga Baard Bakkeveen
- Balk Bantega Bears
- Beetsterzwaag Bolsward
- Boornbergum Britsum
- Broeksterwâld Buitenpost
- Burdaard Burgum Burum
- De Hoeve De Veenhoop
- Dokkum Drachten Drachtstercomagnie Driezum
- Drogeham Dronryp
- Earnewald Easterlittens
- Easterwierum Feankleaster Feanwalden Feinum
- Ferwert Fochtelo
- Franeke Garyp Gorredijk
- Goutum Greonterp Grou
- Gytsjerk Hallum Harkema
- Harlingen Heech Heeg
- Heerenveen Hemrik
- Hijum Hindeloopen
- Holwerd Houtgehage
- Hurdgaryp IJlst Jirnsum
- Jorwert Joure Jubbege
- Koarnjum Kollum Kollumerpomp Kootstertille
- Kubaard Leeuwarden
- Lemmer Makkinga Makrum Marrum Marssum
- Mildam Moddergat Nieuwehorne Nij Beets Nijega
- Nijetrijne Nijhuizum
- Oldeberkoop Opeinde
- Oude Bildtzijl Oudega
- Oudemirdum Pingjum
- Rottige Meenthe
- Ryptsjerk Scherpenzeel
- Schiernonnikoog Sint Jacobiparochie Sint Nicolaasga Sloten Sneek
- Stiens Surhuisterveen
- Swichum Terherne
- Tsjukemar Tytsjerk
- Uitwellingerga Ureterp
- Vlieland Vrouwenparochie Walterswâld Warten
- Westernijtsjerk Westhoek
- Wierum Wirdum Witmarsum Wolvega Wommels
- Workum Woudsend
- Zwarte Haan

› 30.000 VOLUNTEERS CARRY THE EVENTS, INCLUDING A CORE GROUP OF 1500 VOLUNTEERS

Top 10 hoofdevents met de meeste vrijwillige diensten.

Het doel was LF2018 met inzet van vrijwilligers tot stand te brengen en hiermee tegelijk een basisstructuur neer te zetten voor toekomstige inzet van vrijwilligers voor de mienskip, met speciale aandacht voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt.

Voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt is het project Frij Stiper opgezet. Bij hun vrijwilligerswerk kregen deelnemers aan dit project begeleiding en scholing via de sociale wijkteams. Dit project loopt door in 2019. In totaal zijn er 511 vrijwilligers als Frij Stiper actief geweest. De meeste deelnemers zijn enthousiast over wat ze hebben kunnen doen en over wat de opgedane ervaring betekent in hun zoektocht naar werk en participatie.

Voor het vaststellen of het doel is behaald, wordt onderscheid gemaakt tussen vrijwilligers (de core group) en diensten. Bij diensten gaat het om de inzet van een persoon gedurende maximaal een dag. Werkt iemand op twee afzonderlijke dagen, dan telt dit als twee diensten.

Bij het hoofdprogramma van LF2018 zijn in totaal 90.000 diensten gedraaid door 16.159 geregistreerde vrijwilligers. Dat is 2% van de Friese bevolking.

In de enquête van de Leeuwarder Courant gaf 21% van de respondenten aan betrokken te zijn geweest bij LF2018, als organisator, vrijwilliger of acteur.

Dit beeld komt overeen met de Wijkenquête 2018. Hierin gaf 22% van de inwoners van Leeuwarden aan actief betrokken te zijn geweest bij LF2018. Wanneer eenzelfde percentage in de provincie betrokken is geweest, gaat het om 100.000 inwoners. Dat zou betekenen dat bijna 84.000 vrijwilligers zich hebben ingezet voor het Mienskipprogramma. De core group bestaat uit vrijwilligers die zich voor minimaal twee evenementen langere tijd hebben ingezet. Hiervan zijn geen cijfers bekend.

Conclusie

Als we zowel de hoofdevents als het mienskipprogramma beschouwen is de doelstelling van 30.000 vrijwilligers ruimschoots gehaald.

> STRONG NETWORKS AND POSITIVE EXPERIENCES BETWEEN CULTURAL OPERATORS

LF2018 had als doel de kwaliteit en productiviteit van de culturele sector te verbeteren. De bezuinigingen tijdens de economische crisis hebben de sector gefragmenteerd en minder productief gemaakt. LF2018 wilde deze beweging in 2018 omdraaien en netwerken en samenwerking binnen de sector versterken.

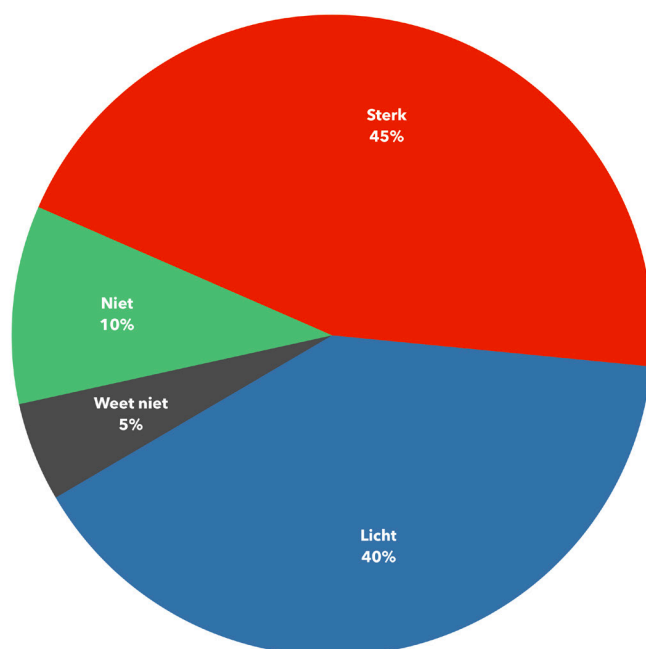
De Stichting LF2018 heeft een aantal bijeenkomsten georganiseerd om betrokkenen bij elkaar te brengen en projecten verder te helpen. Zo waren er producersmeetings waarin producenten en deelnemende organisaties afspraken maakten over hoe ze elkaar konden ondersteunen op organisatorisch vlak. Daarnaast waren er greidesessies waarin initiatiefnemers elkaar hielpen bij het verbeteren van hun projecten en fondsenbijeenkomsten die projecten en fondsen met elkaar in contact brachten.

De Stichting LF2018 heeft voor alle evenementen in beeld gebracht of LF2018 de samenwerking tussen cultuurmakers en organisaties heeft versterkt.

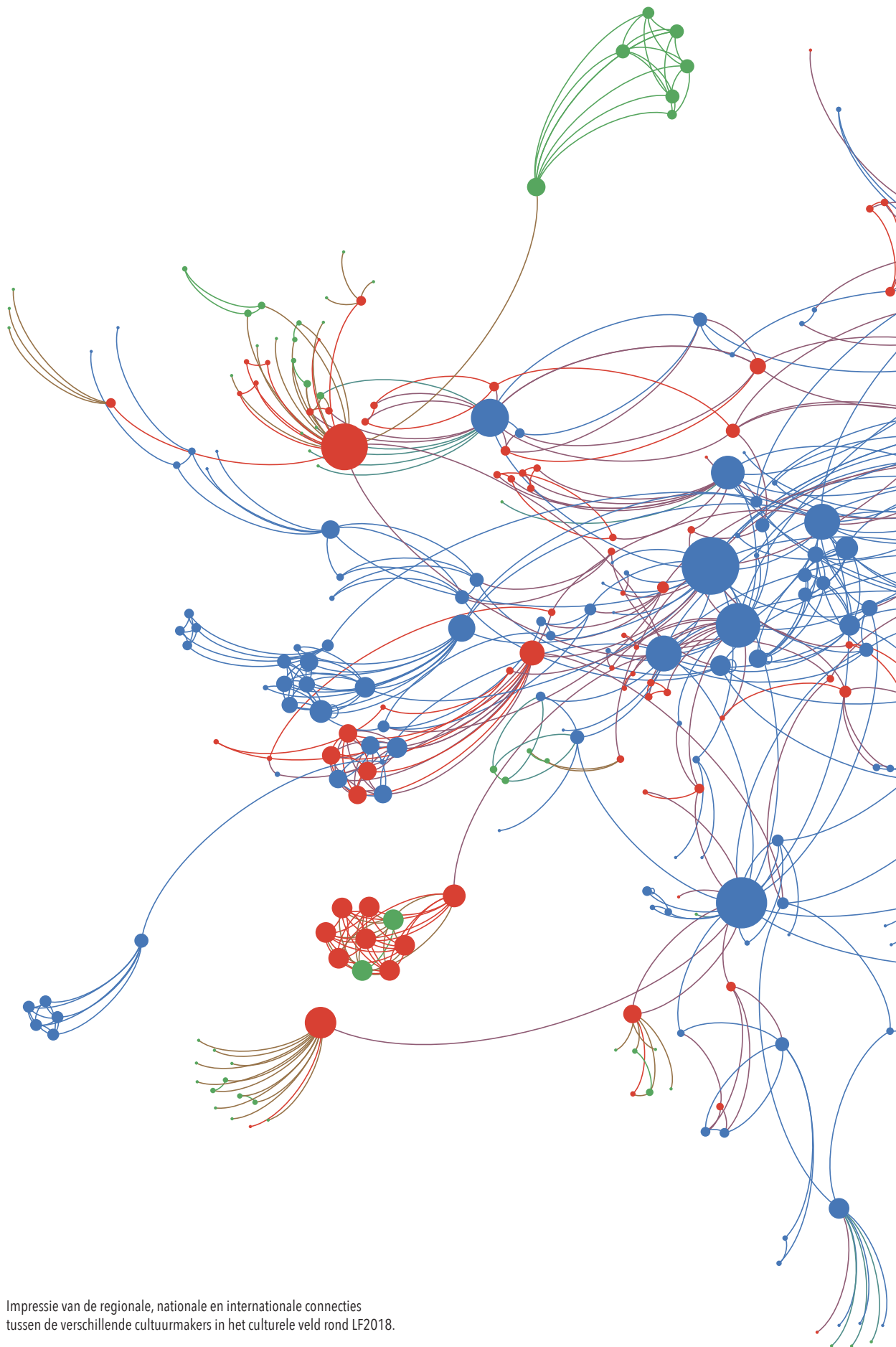
Daarnaast zijn de (nieuwe) netwerken rond een aantal projecten en thema's in beeld gebracht.

Conclusie

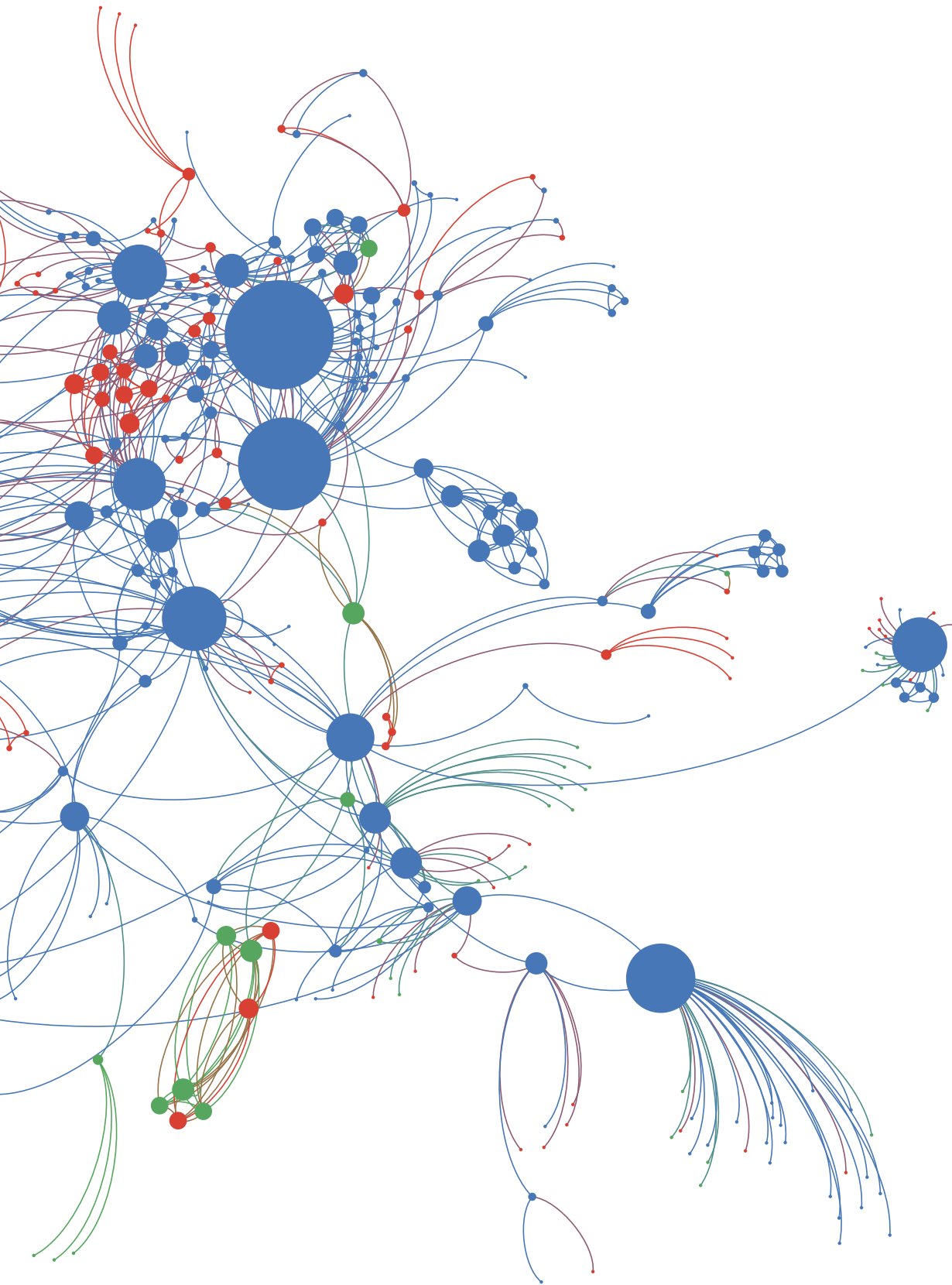
Ongeveer 85% van de organisatoren van events geeft aan dat LF2018 de samenwerking met collega's en andere organisaties heeft versterkt. Voor iets meer dan de helft geldt dit in sterke mate. Slechts 10% vond dat de samenwerking niet is versterkt. De nieuwe samenwerking wordt als waardevol en duurzaam getypeerd.

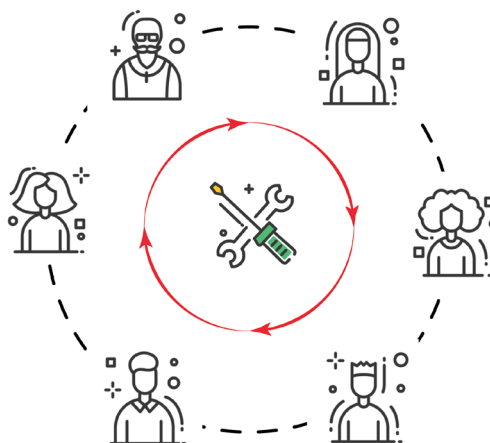
Beoordeling versterking samenwerking met andere cultuurmakers of culturele organisaties.

Impressie van de regionale, nationale en internationale connecties tussen de verschillende cultuurmakers in het culturele veld rond LF2018.

› 25% OF THE 65-80 YEAR OLDS ARE ACTIVE IN TRANSFERRING THEIR KNOWLEDGE OF ART CRAFTSMANSHIP TO OTHER GENERATIONS

Oude ambachten horen bij de cultuur. Zeisers en maaiers, meubelmakers, oranje-koekbakers, bierbrouwers, zeil- en touwmakers en rietdekkers hebben vakkennis die het verdient overgedragen te worden. Ook omdat dit vakmanschap van waarde kan zijn voor huidige en toekomstige vraagstukken. Het doel van LF2018 was dat ouderen hun kennis konden doorgeven.

Om te bepalen of dit doel is behaald, is een inventarisatie gemaakt van de activiteiten die specifiek op dit doel waren gericht. Het gaat dan om verschillende netwerken rondom crafts, zoals het netwerk van de Friese Milieufederatie, het netwerk rond het Nationaal Vlechtmuseum en het Museum Joure, It Erfskip dat oude ambachten met nieuwe technieken combineert, het speciale programma over ambachten op het Friesland College (Claim your Future) en het netwerk rond Keunstwurk (crafts en ambacht in de context van Design). De Frisian Design Academy, Friese Poort en de provincie hebben de ontwikkeling van de netwerken gestimuleerd.

Belangrijk LF2018 evenement voor dit doel was de Craftsdag op 10 oktober (de Dag van de Duurzaamheid), een symposium van onder meer het Friesland College over duurzaamheid, circulair en vakmanschap. De voorbereiding door studenten vond plaats onder de

noemer Craft your Future.

Naast de activiteiten waarin ambachten centraal stonden, vond er overdracht van vakmanschap plaats in een flink aantal andere evenementen, waaronder Under de Toer, Farm of the World, de Grootste Gehaakte Deken, Meester-Gezel in mienshipsproject Kunst van het landschap en activiteiten voor kennisontwikkeling, zoals de greidesessies.

De Museumfederatie Fryslân heeft een ambachtenmissie en -ambitie geformuleerd, waarin verschillende musea deelnemen. Het eerste concrete project vond november 2018 plaats.

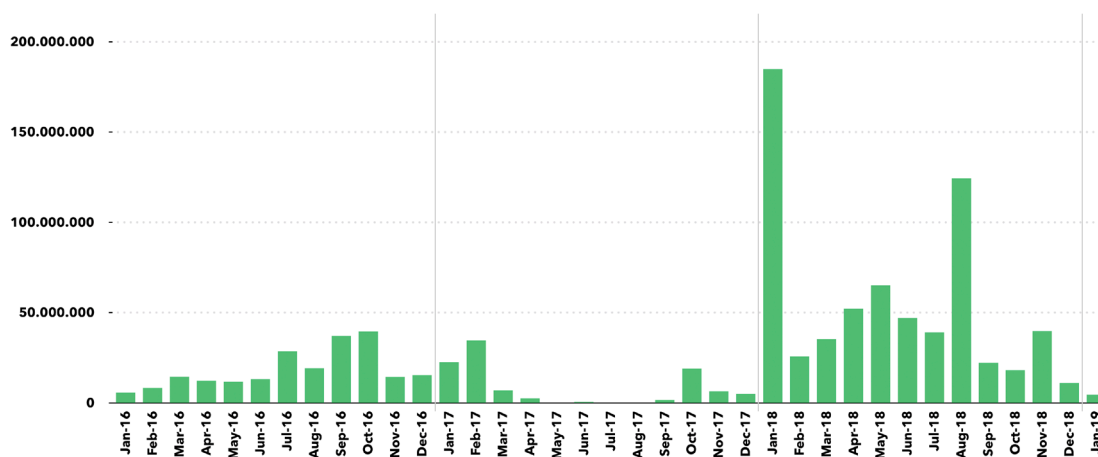
Conclusie

Van alle evenementen gaf 78% aan dat er sprake is geweest van het samenwerken tussen verschillende generaties om tot kennisuitwisseling te komen. Bij bijna een derde van de gevallen zelfs in sterke mate.

In totaal hebben binnen het hoofdprogramma 4.247 65-plussers kennis overgedragen op het vlak van onder meer timmeren, meubels maken, decorbouw, kleding maken, muziek, toneel, dans, verhalen vertellen, historie en kennis over de natuur. Daarmee was een kwart van de 16.159 vrijwilligers 65 jaar of ouder.

Of het doel voor heel Fryslân is behaald, kan niet worden vastgesteld.

- › 50 MILLION PEOPLE IN EUROPE HAVE HEARD ABOUT LEEUWARDEN IN FRYSLÂN
- › WE CONTACT 30 MILLION PEOPLE IN EUROPE

Crossmediaal bereik, aantal contacten.

Het doel was dat 50 miljoen Europeanen na 2018 van Leeuwarden in Fryslân hadden gehoord. Bovendien werd gestreefd naar contact met 30 miljoen Europeanen om met de toegenomen bekendheid meer toeristen en zakelijke bezoekers te trekken.

Om te achterhalen of het doel is behaald, zijn de online monitoringstools Cliplt en Meltwater gebruikt. Beide brengen het mediabereik van activiteiten van LF2018 in kaart. Dit geeft antwoord op de vraag hoeveel mensen in potentie zijn bereikt met een bericht. Ook geeft het een idee van de mediawaarde van de publiciteit. Alle media zijn opgeteld. Iemand die verschillende media gebruikt, kan dus meerdere keren zijn geteld.

De aantallen contacten zijn via de eigen portalen van de Stichting L2018 bijgehouden. Denk aan Friesland.nl, 2018.nl, 2018verhalen.nl, applf2018, aantal volgers op Facebook, bereik via Facebook en Adwords.

Conclusie

De nagestreefde doelen zijn ruimschoots gehaald. In de aanloop naar 2018 trokken vooral de tentoonstellingen Alma Tadema, Mata Hari en DADA/De Stijl veel media-aandacht. In 2018 waren dit het Openingsweekend, de Es-

cher-tentoonstelling en de Reuzen.

Cliplt en Meltwater laten grote verschillen in uitkomsten zien. Meltwater neemt meer buitenlands mediabereik mee. Daarnaast is Cliplt conservatiever in de metingen. Cliplt komt dan ook tot lagere aantallen: 219 miljoen in 2016, 100 miljoen in 2017 en 665 miljoen in 2018 tegen respectievelijk 300 miljoen, 1,2 miljard en 2,8 miljard bij Meltwater. Beide monitoringstools laten zien dat er aanzienlijk meer dan 50 miljoen Europeanen zijn bereikt.

Het crossmediale bereik bij Cliplt komt voor 2015, 2016, 2017 en 2018 overeen met respectievelijk 5, 7, 4 en 18 miljoen euro aan mediawaarde (het equivalent van wat de berichtgeving gekost zou hebben, als het ingekocht had moeten worden). Dit is bij Cliplt totaal 34 miljoen euro voor de periode 2015 t/m 2018. Meltwater schat de mediawaarde in de periode 2013 t/m 2018 op ruim 59 miljoen euro voor de online media en 9 miljoen euro voor alle overige publicaties (gedrukte artikelen, radio, televisie). Totaal 68 miljoen euro.

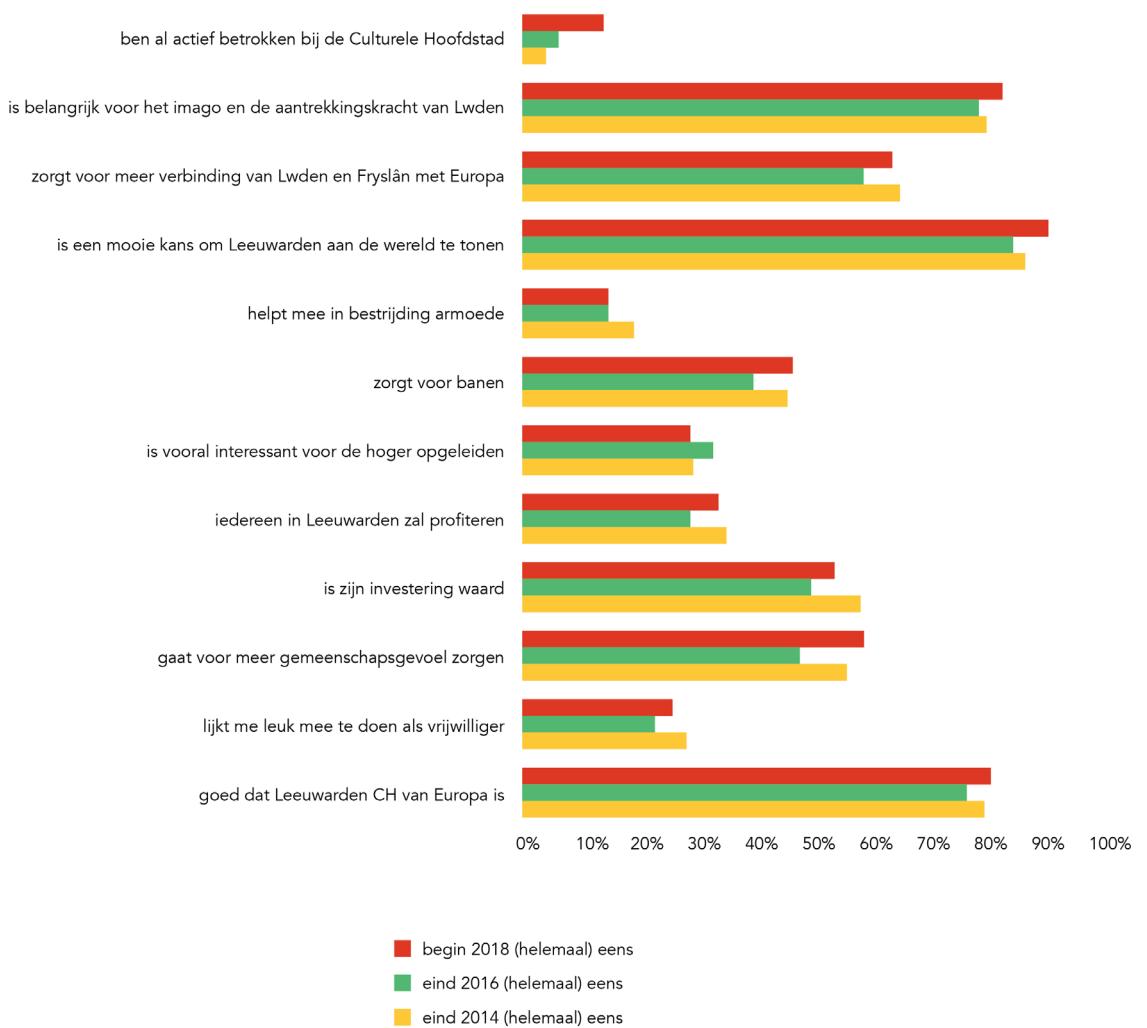
De portals en Adwords laten zien dat er 51.800.000 keren contact is geweest met Europeanen. Ook het doel van 30 miljoen contacten in Europa is daarmee ruimschoots gehaald.

› 60% OF CITIZENS SAY LF2018 DEVELOPED MORE PRIDE, JOY, SOCIAL COHESION AND OPTIMISM FOR THE PEOPLE BY 2019

Doel was dat 60% van de inwoners van Fryslân in 2019 over Culturele Hoofdstad zou zeggen dat dit voor meer trots, plezier, sociale cohesie en optimisme heeft gezorgd. Dit moet terug moeten komen in meer initiatieven voor werk, scholing of creativiteit.

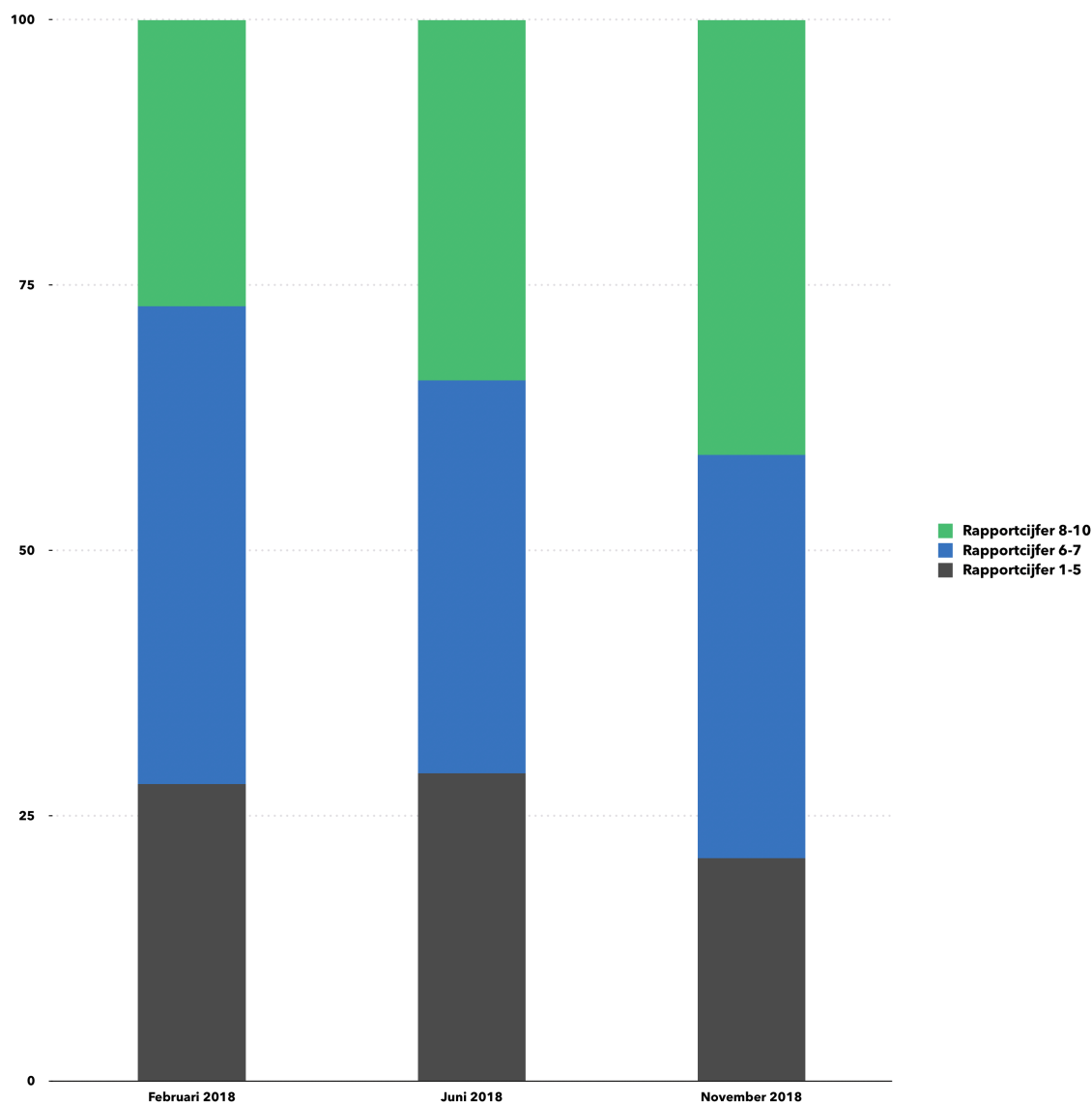
Of dit doel is behaald, kan pas in 2019 worden vastgesteld. Wel is in 2018 al de toon van de berichtgeving nagegaan. Was die negatief,

neutraal dan wel positief over de activiteiten en LF2018? Hiervoor is de analysetool Clipt Media Monitoring ingezet. Daarnaast zijn in de Wijkenquête in Leeuwarden enkele vragen opgenomen over de beleving van LF2018 en in de Iepen Mienskip Monitor van het Fries Sociaal Planbureau (FSP) en de provincie is extra gevraagd naar sociale cohesie. Tot slot is relevante informatie uit het Panel Fryslân van het FSP meegenomen.

De Wijkenquête in de gemeente Leeuwarden laat zien dat inwoners positief zijn over de kansen van LF2018 voor het beeld van Leeuwarden, maar minder voor sociaaleconomische verbetering.

Waardering LF2018 in 2018.

Conclusie

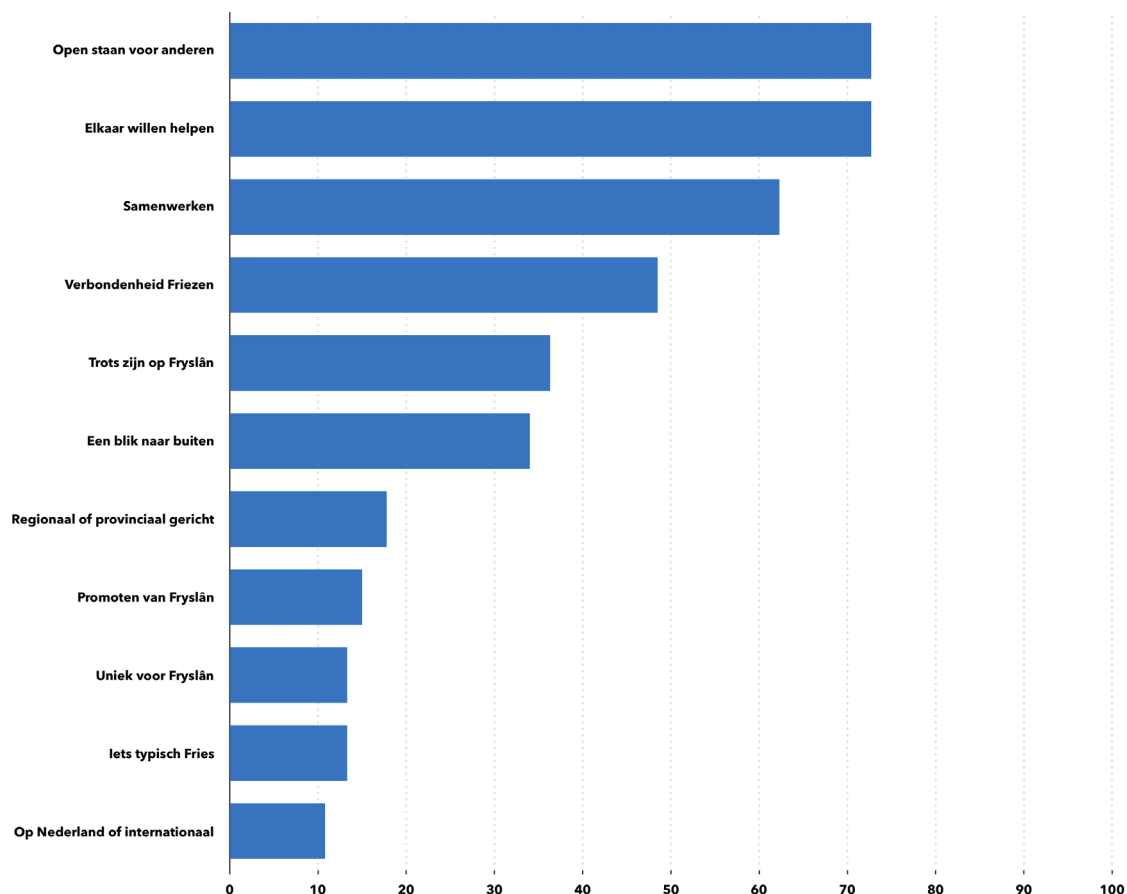
Uit de twee enquêtes onder inwoners van Leeuwarden en Fryslân blijkt dat de waardering van LF2018 gedurende het jaar positiever werd. In de Iepen Mienskip Monitor kreeg LF2018 aan het begin in februari nog vaak een 6 of 7, in juni gaven inwoners vaker een 8 of 9.

Deze positieve trend kwam terug in de berichtgeving. Bij de start was 29% van de berichten positief, begin september was dit 42%. Gemiddeld is zo'n 4% van de berichtgeving negatief van aard met een enkele uitschieter naar beneden (bijvoorbeeld bij de opening

van de zingende weg, die voor veel negatieve reacties over geluidsoverlast zorgde). Voor het overige is de berichtgeving neutraal van toon.

Uit de Wijkenquête blijkt dat inwoners van Leeuwarden LF2018 als een mooie kans zien voor de stad en dat het goed is dat Leeuwarden-Fryslân Culturele Hoofdstad van Europa was. Ze zijn minder overtuigd van de positieve effecten van LF2018 op bijvoorbeeld armoede. De uitkomsten van het Panel Fryslân laten zien dat mensen LF2018 een hoger cijfer geven naarmate zij meer merken van de activiteiten.

> 35% OF CITIZENS KNOW WHAT IS MEANT BY OPEN MIENSKIP AND THEY PUT IT INTO PRACTICE IN THEIR DAILY LIVES

In de Iepen Mienskip Monitor werd onder meer gevraagd welke onderdelen volgens de geënquêteerden tot het begrip 'iepen mienskip' behoren.

Doel is dat 35% van de inwoners van Fryslân weten wat bedoeld wordt met 'iepen mienskip' en dat zij het in het dagelijkse leven toepassen.

Iepen Mienskip wordt hier gedefinieerd als *de kracht van de Friezen, hun onderlinge verbondenheid. Met de blik naar buiten. Naar de rest van Nederland en Europa. Open en gericht op samenwerking.* (bron: 2018.nl).

Om te bepalen of dit doel is behaald, is een Iepen Mienskip Monitor opgezet. Hierin gaven 1.900 inwoners aan of zij het begrip Iepen Mienskip kennen, weten wat het inhoudt en waaruit het bestaat. De enquête is twee keer

gehouden, in 2016 en in november 2018 met verschillende panels.

Conclusie

De bekendheid met het begrip Iepen Mienskip veranderde nauwelijks tussen 2016 en 2018. In beide jaren kende ruim de helft van de geënquêteerden het begrip. Rond een derde gaf in beide jaren aan van het begrip te hebben gehoord, maar het niet te kennen en 13, respectievelijk 11% kende het begrip niet. Daarmee is het doel wat bekendheid betreft gehaald.

› NATIONAL SURVEYS AND MEDIA COVERAGE SHOW THAT FRYSLÂN IS NOT CONSIDERED PERIPHERAL AGRICULTURAL-TOURISTIC AREA BUT IS ALSO RELATED TO CREATIVE OPEN INNOVATION PROCESSES

LF2018 wilde het beeld van Leeuwarden en Fryslân als perifeer, agrarisch en toeristisch met Culturele Hoofdstad aanvullen met creatief, open en innovatief. Een ander imago moet stad en provincie aantrekkelijker maken voor bedrijven en mensen.

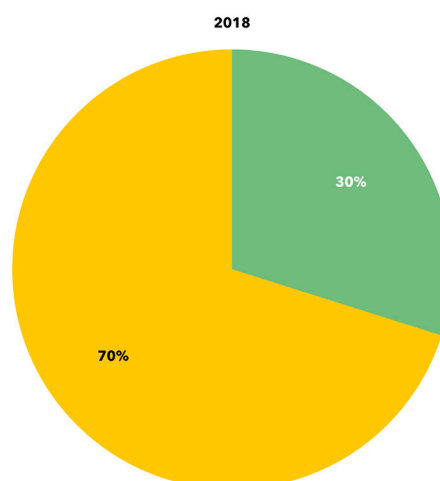
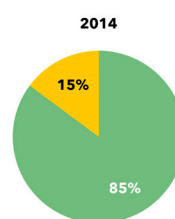
Om te bepalen of het doel is gehaald, is met Clipt media analyses een aantal begrippen in relatie met Leeuwarden en Fryslân gemonitord. Naast zoektermen die het bestaande imago bevestigen is gekeken op zoektermen als creatief, innovatief en daaraan gerelateerde begrippen.

Gebruik van de term 'LF2018 en/of Culturele Hoofdstad' is natuurlijk geëxplodeerd sinds 2014 van 800 berichten in 2014 naar 85.000 in 2018. Het aandeel negatief getoonzette berichten in de sociale media is in die periode gedaald van bijna 8% naar bijna 5%. Het aandeel positief getoonzette daalde over die periode echter ook van 58% naar 36%.

Dat publiek en deskundigen zagen dat innovatie en creativiteit in Fryslân te vinden zijn, blijkt uit het grote aantal prijzen dat evenementen en aan evenementen gelieerde kunstenaars en wetenschappers in de wacht sleepten. Zo werd Claudy Jongstra uitgeroepen tot kunstenaar van het jaar. Theunis Piersma ontving de Spinozaprijs en InnoFest de European Enterprise Promotion Award. Verder werd Fryslân in 2017 uitgeroepen tot beste circulaire regio (BT Circular Economy Awards) en won de Elfwegentocht de Galjaardprijs voor het beste communicatieproject in het publieke domein.

Conclusie

Ongeveer 85% van de social mediaberichten had zowel in 2014 als in 2018 betrekking op het traditionele Friese imago en 15% op een 'open en innovatief' imago. Het gebruik in de social media van begrippen rond cultuur zijn in de aanloop naar en in het jaar van LF2018 geëxplodeerd. Daarnaast kwam Fryslân veelvuldig in het nieuws met prijzen en awards op het gebied van innovatie. Het doel is hiermee behaald.

● Traditioneel imago
● Open en innovatief imago

Het aantal berichten over Leeuwarden nam sterk toe. Het aandeel berichten dat Leeuwarden associeert met niet-traditionele thema's werd groter.

› IMPROVED INTERNATIONAL PROFILE OF THE CITY AND REGION IN THE FIELD OF THE WATER AND TECHNOLOGY SECTOR

Het doel om het internationale profiel van Leeuwarden en Fryslân met betrekking tot water en technologie te verbeteren, hangt nauw samen met de positie van Leeuwarden in deze sector (KPI 9). Bij dit doel gaat het om een wisselwerking: de bekendheid van de Friese (water)technologie buiten Nederland en andere landen die een bijdrage leveren aan het imago van de Friese watertechnologie.

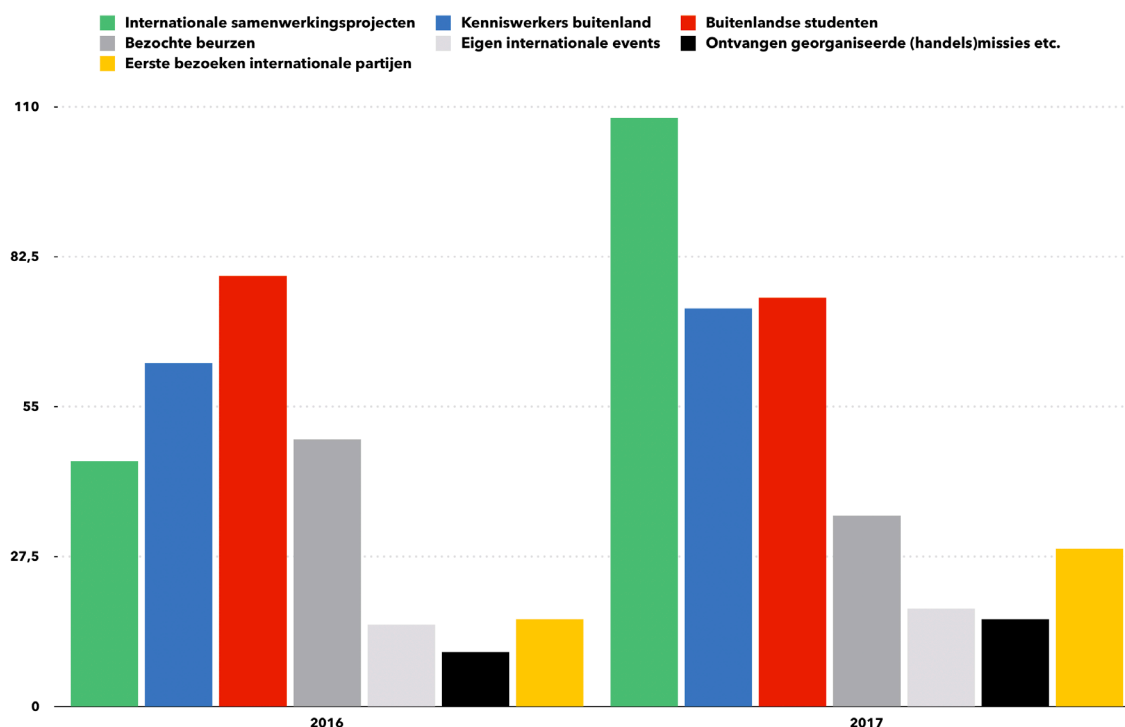
Om te bepalen of dit doel is gehaald, is gekeken naar de mate van internationalisering van de WaterCampus op basis van zeven parameters.

Omdat gemeente en provincie in 2050 onafhankelijk willen zijn van fossiele brandstoffen, is gedurende het LF2018-jaar op allerlei mogelijke manieren aandacht gegeven aan technologische vernieuwing en ruimte gege-

ven voor nieuwe initiatieven op het gebied van energievoorziening zoals de Elfwegtocht. Moderne technologie, informatica en robotica waren belangrijke elementen in het Media Art Festival en in de Europese Water-Tech week was veel aandacht voor innovaties in technologie. Die aandacht gold ook de Young Solar Challenge en Solar Sport One zonnebootrace. Dit evenement richtte zich op duurzaamheid, techniek, onderwijs en elkaar inspireren.

Conclusie

Op 5 van de 7 parameters is een (forse) toename zichtbaar. Het aantal internationale samenwerkingspartners verdubbelde, met daaraan gekoppeld ook vrijwel een verdubbeling van het aantal 'eerste' bezoeken. Alleen het aantal buitenlandse studenten bleef vrijwel gelijk. Het doel is daarmee behaald.

› 15% OF THE CULTURAL PROJECTS IN OUR REGION IS FINANCED BY OR THROUGH INTERNATIONAL AND EU FUNDS AND GRANTS

Europese subsidies zijn een goede indicatie voor de internationale meerwaarde van projecten en evenementen. Het doel was daarom dat 15% van de projecten (mede) door de inzet internationale financiers mogelijk werd gemaakt.

Het team Europese projecten van de provincie Fryslân speelde een sleutelrol in het aanvragen van de internationale financiering. Vanuit dit team zijn succesvol aanvragen voor LF2018 projecten gedaan bij in totaal 7 Europese fondsen: Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, Interreg A Nederland – Duitsland, Interreg B North Sea Region, Leader,

Creative Europe, Erasmus+ en Pice/Movilidad.

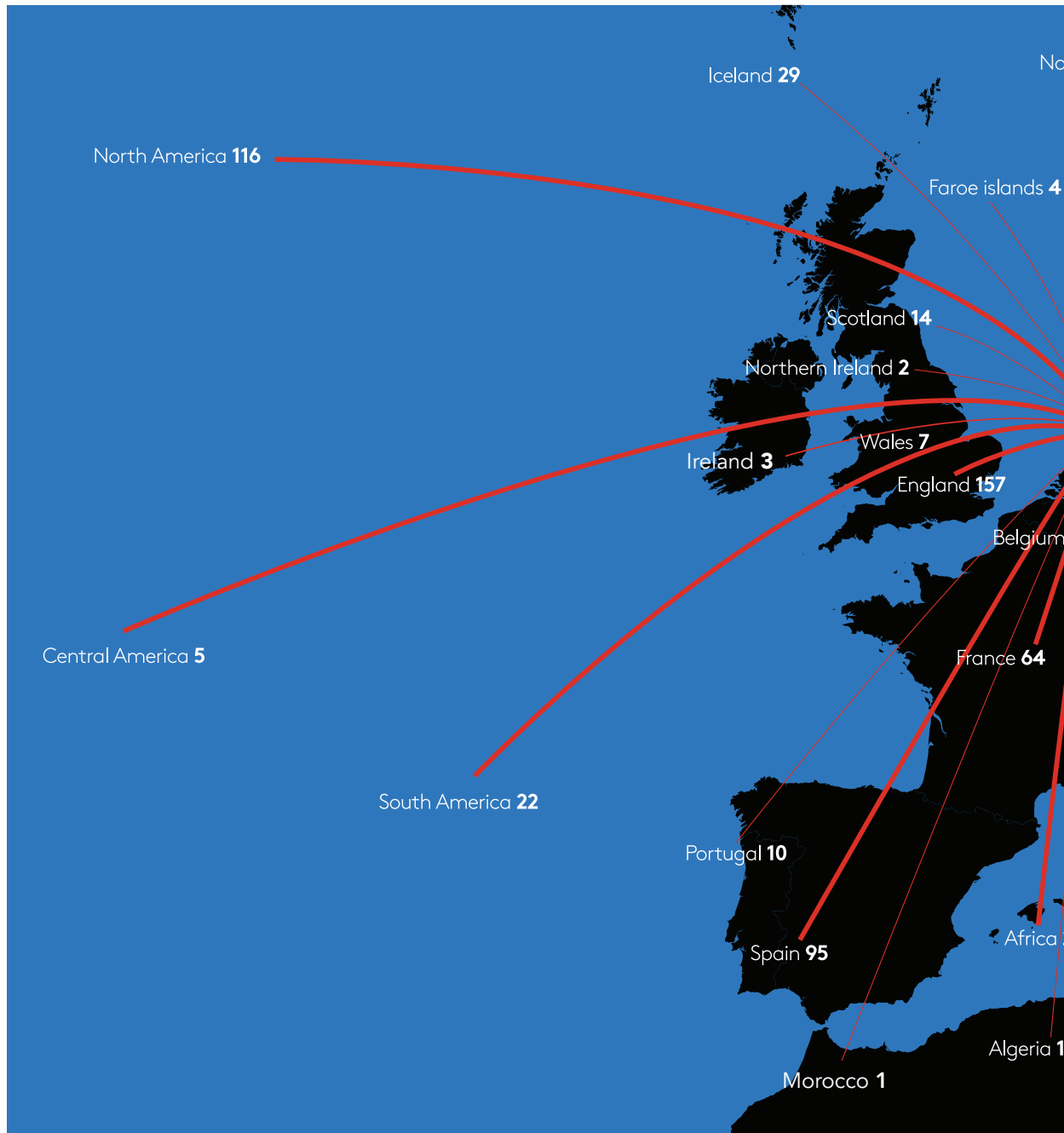
In totaal is voor 42% van de hoofdprojecten internationale financiering gevonden. Het gaat onder meer om Sense of Place, Potatoes go Wild, De Reis 2.0, Lân fan Taal en Silence of the Bees. In totaal was hiermee 16,5 miljoen euro gemoeid. De projecten zijn gemiddeld voor 63% Europees gefinancierd en voor 37% regionaal.

Conclusie

Het doel van 15% medefinanciering door internationale en Europese geldstromen is daarmee ruimschoots gehaald.

› **THERE IS COHERENCE BETWEEN EXISTING INSTITUTIONS PROMOTING A HIGHER QUALITY OF LIFE IN 2019 AND IMPROVED SYNERGY WITH OTHER EU-PROJECT**

Een betere samenwerking en meer coherentie tussen bestaande instellingen zal leiden tot effectiever beleid, een effectievere uitvoering en daarmee tot meerwaarde voor betrokken inwoners. Dit doel was gericht op het bevorderen van de levenskwaliteit (ook in een Europese context).

Om te bepalen of dit doel is gehaald, is de Europese samenwerking van organisaties en mensen in het kader van LF2018 in beeld gebracht. In 2018 zijn bijna 1600 internationale contacten met instellingen onderhouden, waarvan 76% met instellingen in landen van de EU. Met Duitsland waren de meeste contacten

(254), gevolgd door de Britse eilanden (178), België (99), Malta (98), en Spanje (95). Buiten de EU werd de top-5 gevormd door de Verenigde Staten (106), Zwitserland (33), Japan (27), Noorwegen (25), Rusland (25) en Australië (18).

Conclusie

De samenwerking met en tussen internationale bestaande instellingen is door het organiseren van Culturele Hoofdstad aanzienlijk geïntensiveerd en uitgebreid. Daardoor is de onderlinge coherentie verbeterd. Op dit punt kan nu worden gesteld dat dit doel is behaald.

- › **CULTURE POLICIES IN THE BROADER FRISIAN AREA (CROSS-BORDER NL-DE-DK) USE THE BROAD DEFINITION OF CULTURE THAT IS USED IN THE LF2018 APPLICATION**
- › **GOVERNANCE OF THE CULTURAL SCENE, ESPECIALLY CROSS-BORDER IS FOCUSED ON PARTICIPATION AND DEVELOPMENT WITH THE CITIZENS BY 2016**

Als goed cultuurbeleid oog heeft voor de verbetering van levensomstandigheden en het bieden van kansen en als cultuur gaat over wie we zijn en hoe we handelen, betekent een grotere participatie een mogelijke bijdrage aan positieve ontwikkelingen in de levens van mensen. In het Wijkenquête was deze brede definitie van cultuur een belangrijk uitgangspunt. Het doel was dat culturele instellingen die het cultuurbeleid vormgeven, vanuit de brede definitie meer gingen samenwerken met burgers - nationaal, maar vooral ook internationaal - om de participatie te vergroten en daarmee kansen voor mensen te verhogen. Het gaat hier dus niet om individuele participatie, zoals bij de KPI's 1, 2, 3, 17 en 20.

Uit eerder onderzoek bleek al dat lokale en regionale overheden in Denemarken, Nedersaksen en Nederland regelmatig 'cultuur in ruime' zin gebruiken. De definitie kent wel verschillen. Eigenlijk alleen in Sleeswijk-Holstein lag de nadruk op 'kunst in enge zin'. Dit gold ook voor landelijke overheden.

De Stichting LF2018 heeft in 2018 verschillende bezoeken gebracht aan lokale en regionale overheden in Duitsland en Denemarken om de invulling van de brede definitie tijdens LF2018 toe te lichten. Ook in de adviesrol die de artistiek directeur van LF2018 op dit moment heeft in Hannover, dat zich kandidaat wil stellen voor Culturele Hoofdstad, speelt overdracht van de definitie een belangrijke rol.

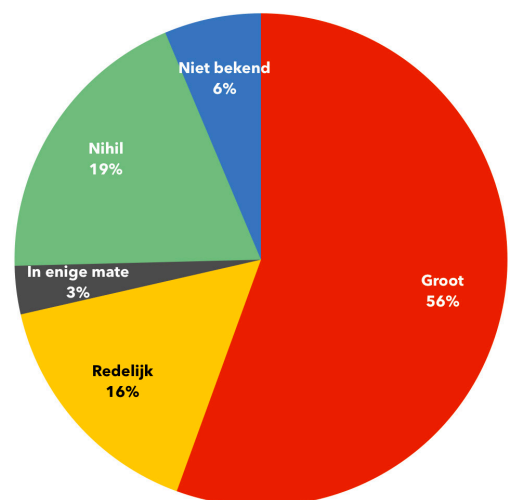
Uit dit eerdere onderzoek kwam ook naar voren dat instellingen de definitie van cultuur als breed, inclusief en gericht op (de ontwikkeling van) de gemeenschap nog niet breed hadden omarmd. Uit onderzoek onder de hoofdprojecten blijkt dat de brede definitie wel in de praktijk tot stand komt.

Conclusie

Bij 71,4% van de projecten zijn burgers betrokken en is sprake geweest van ontwikkeling van burgers. De vraag is wel of dit vanuit beleids- en uitvoerende instellingen is opgezet of door burgers zelf is opgepakt. De hoge participatiegraad sluit aan bij de lange traditie die Fryslân hierin heeft.

LF2018 wilde ook besturen in het culturele veld motiveren in hun beleid cultuur breder in te vullen en zich meer te richten op de participatie en betrokkenheid van burgers. Dit bleek bij de eerdere meting nog maar in beperkte mate het geval.

De brede definitie is door persoonlijke contacten die voortkomen uit LF2018 over de grens gebracht. Doordat de meeste overheden hier in hun beleid al uitgingen van cultuur in bredere zin, was het doel al behaald.

De mate waarin er bij projecten sprake is geweest van burgerparticipatie.

BRON	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	T			
Amaryllis (vh. Welljo): Resultaten Frij Sipperproject																					•														1	
Atlas voor Gemeenten 2018								•																												1
Bureau Beleidsonderzoek: Onderzoek watetechnologiesector 2012 & 2018								•																												1
CBS: Statistiek Beroepsbevolking				•																																1
CBS: Statistiek Logiesaccommodaties																																				1
CBS: Statistiek Podiumkunsten																		•																		1
CLIPIT																											•								4	
De Stormruiter: Resultaten bezokesonderzoek					•																															2
Fries Museum: Uitkomsten bezoekersonderzoek Alma Tadema, Mata Hari en Escher					•																															3
Fries Sociaal Planbureau: Iepen mienkskip monitor 2018																										•										2
Gemeente Leeuwarden: Onderzoek Festival en evenementen 2018																			•																	1
Gemeente Leeuwarden: Uitkomsten straatinterviews 7 grotere LZ 2018 evenementen																																				2
Gemeente Leeuwarden: Wijkenquête 2018				•																	•					•										4
Keunstwurk 2018																																				1
Kunstkade 2018																																				1
Leeuwarder Courant: Magazine LZ 2018 Enquête																																				3
Leeuwarden Studiestaad: Enquête 2015																	•																			1
MELTWATER																																				2
Museumfederatie Fryslân: Telling Bezoekersaantallen																																				2
NBTC-NIPO: Continuu Vakantie Onderzoek																																				2
NHL Stenden: Onderzoek in opdracht																																				3
NHL Stenden: Register inschrijvingen 2018, jaarverslagen, website en verwante data																																				3
Ondervijnsinstellingen Friesland: www.kindpakte.nl																																				0
Parfoer: Onderzoek Mienskipsprogramma 2018																																				2
Partoer: Velling Opnoesen 2015																																				1
Provincie Fryslân: Data Team Etroga																																				1
Provincie Fryslân/RUG - D. Klooster: Samen sterker in de cultuursector 2018																																				1
Provincie Fryslân: Onderzoek Culturele instellingen en festivals																																				1
Provincie Fryslân: Survey cultuurambtenaren																																				2
Provincie Fryslân: Werkgelegenheidsregister																																				3
Respons: Bezoekersaantallen evenementen																																				1
Rijksuniversiteit Groningen: NICIS 2018																																				1
Rijksuniversiteit Groningen: Register inschrijvingen 2018, jaarverslagen, website en verwante data																																				3
Kengroep Legacy/Agenda 2018: Survey																																				1
Stichting 2018: Survey hoofd- en subevents																																				10
Van Hall Larenstein: Register inschrijvingen 2018, jaarverslagen, website en verwante data																																				3
WetSus: Survey																																			1	
WetSus: Jaarverslagen en PR																																				2
T	2	2	2	5	5	1	4	2	2	1	1	3	1	2	4	4	2	5	1	4	2	2	2	2	2	4	1	1	1	3	1	1	1	2		

Februari 2019

De Slotmeting LF2018 is een uitgave van de gemeente Leeuwarden en provincie Fryslân.

Redactie: Schrijfburo Terwisscha en Wagenaar

Vormgeving: TWonline

Gemeente Leeuwarden

provinsje fryslân
provincie fryslân

